

Καπιταλιστική κρίση, μαρξισμός και οικονομικά: μεταρρύθμιση και επανάσταση

Εισαγωγή

Η υπό εξέλιξη παγκόσμια καπιταλιστική κρίση, που δείχνει σημάδια συνεχιζόμενης εμβάθυνσης καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές (καλοκαίρι 2010), έχει πυροδοτήσει το ενδιαφέρον σε τουλάχιστον τέσσερις τομείς: 1) τη θεωρία των κρίσεων γενικά, και των κρίσεων στις καπιταλιστικές οικονομίες, ειδικότερα· 2) τον αντίκτυπο της κρίσης στον μαρξισμό και την ανανέωση του ενδιαφέροντος για τη μαρξιστική σκέψη· 3) τις «ερμηνείες» της κρίσης στους κύκλους του κυρίαρχου ρεύματος, συμπεριλαμβανομένου του ερωτήματος ως προς το πώς οι οικονομολόγοι «το εξέλαβαν τόσο λανθασμένα»· καθώς και 4) τις προοπτικές ενός επαναστατικού μετασχηματισμού και τις σχέσεις τους με τους τρέχοντες αμυντικούς και εν μέρει μεταρρυθμιστικούς αγώνες. Για να το θέσουμε απλά, τίποτα από αυτά δεν είναι καινούργιο! Νέες συνθήκες και νέες γενιές προωθούν τη συζήτηση· είναι η διαλεκτική για μια ακόμη φορά. Οι παρεμβάσεις μου στους τέσσερις παραπάνω τομείς παρουσιάστηκαν ως κύρια άρθρα στα τεύχη Ιουλίου 2009 και Ιανουαρίου, Απριλίου και Οκτωβρίου 2010 στην επιθεώρηση *Science & Society*, και αναμορφώθηκαν στο παρόν άρθρο ειδικά για την *Ουτοπία*. Ελπίζω να φανούν πραγματικά ενδιαφέρουσες. Αποτελούν επίσης και ένα χαιρετισμό μου στην *Ουτοπία*, με αφορμή τη συμπλήρωση 18 χρόνων έκδοσής της, από την οπτική ενός διευθυντή σύνταξης του οποίου το περιοδικό συμπληρώνει $\frac{3}{4}$ του αιώνα διάρκεια ζωής. Χρειαζόμαστε και τα δύο περιοδικά όπως και τους ανθρώπους και τις ιδέες που φέρουν μαζί τους περισσότερο από ποτέ, καθώς τόσο η κρίση του παλιού όσο και η δυνατότητα του καινούργιου προβάλλουν πιο έντονα από ποτέ.

* Ο David Laibman είναι Καθηγητής Οικονομικών στο City University της Νέας Υόρκης και εκδότης της μαρξιστικής επιθεώρησης *Science & Society*. Το παρόν άρθρο είναι μια σύνθεση τεσσάρων προσφατών παρεμβάσεών του και γράφτηκε ειδικά για την *Ουτοπία*.

1. Η μεγάλη ύφεση: Αναλύοντας την κρίση

Βρισκόμαστε στον Ιανουάριο του 2009. Οι εταιρείες σε όλους τους τομείς της οικονομίας των Ηνωμένων Πολιτειών περικόπτουν τους μισθούς, ο αριθμός των ανέργων και των αστέγων εκτινάσσεται στα ύψη, και η εργατική τάξη δέχεται το μεγαλύτερο πλήγμα στο βιοτικό της επίπεδο εδώ και αρκετές γενιές, γεννώντας σοβαρές αμφιβολίες για την ικανότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας να διασφαλίσει βραχυπρόθεσμα τη συνολική κοινωνική αναπαραγωγή. Παρόμοιες τάσεις είναι εμφανείς σε ολόκληρο τον κόσμο, αντικατοπτρίζοντας τον αυξανόμενο βαθμό αλληλεξάρτησης και υπερεθνικοποίησης. Βουνά από χρέη – καταναλωτών, επιχειρήσεων, κυβερνήσεων και υπεράκτιων εταιρειών – συνεχίζουν να συσσωρεύονται, και η ευθραυστότητα του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος γίνεται πιο φανερό μέρα τη μέρα, διαφεύδοντας κάθε ελπίδα για γρήγορη ανάκαμψη.

Ας ξεκινήσουμε δηλώνοντας με σαφή και ηχηρό τρόπο ότι η μαρξιστική θεώρηση της έμφυτης αστάθειας και της προοδευτικής αδυναμίας λειτουργίας του καπιταλισμού έχει δικαιωθεί! Εμείς οι μαρξιστές, με διαφορετικό τρόπο ο καθένας, είπαμε ότι η χρυσή εποχή του «ελεύθερου κόσμου», η μακρά άνοδος, η «ελεύθερη αγορά», το τέλος της Ιστορίας – όλα αυτά – δεν είναι παρά ένας μεγάλος μύθος' ότι η καπιταλιστική συσσώρευση, με την ενυπάρχουσα ροπή της προς την πόλωση, την απειρίσκεπτη επέκταση, την ανευθυνότητα και την αστάθεια είναι ολόένα και πιο προβληματική, αν ειπωθεί από οποιαδήποτε οπτική που προτάσσει την ανθρωπινή επιβίωση και εκπλήρωση. Ανέκαθεν το γνωρίζαμε αυτό, ενώ πλήθος σοφών και πανεπιστημιακών δεν το γνώριζαν και ήταν ανίκανοι να το κατανοήσουν. (Και είναι ακόμα.)

Τότε γιατί δεν νιώθουμε δικαιωμένοι; Γιατί νιώθουμε αβοήθητοι, όπως το ελάφι της παροιμίας μπροστά στους προβολείς του αυτοκινήτου; Πού είναι η γεμάτη αυτοπεποίθηση προβολή ενός μέλλοντος πέρα από τον καπιταλισμό, που θα συμβάλει σε μια μαζική δημοκρατική ώθηση σαν κι αυτή που εξασφάλισε την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, το New Deal στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1930, και τον κοινωνικό μισθό των προηγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών της Δυτικής Ευρώπης κατά τη μεταπολεμική περίοδο; Ένα μέρος του προβλήματος, βέβαια, έγκειται στο ότι οι μαρξιστικές προβλέψεις για τις κρίσεις αποδείχθηκαν συχνά λανθασμένες, οπότε όταν μια κρίση τελικά αναδύεται, τη βιώνουμε με τον ίδιο τρόπο που βιώνουμε τη σωστή ένδειξη ενός χαλασμένου ρολογιού (η οποία εντέλει είναι ορθή δυο φορές την ημέρα). Το παλιό αστείο μάς στοιχειώνει: «Οι μαρξιστές προέβλεψαν με επιτυχία δέκα από τις δύο τελευταίες κρίσεις που έπληξαν την οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών». Πρέπει να μάθουμε τα εξής: πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις βασικές αρχές μας ώστε να καταλήξουμε σε μια ανώτερη ανάλυση αυτής της κρίσης; Πώς μπορούμε να μην υποκύνουμε ούτε στον στείρο

μαξιμαλισμό, υποστηρίζοντας υπερπλουστευμένα ότι «καπιταλισμός = κρίση» και στην ανούσια συζήτηση για τη «γενική κρίση» από τη μια πλευρά, ούτε στη συμμετοχή στις ορδές με τις ομιλούσες κεφαλές που αραδιάζουν ατέλειωτες λεπτομέρειες σχετικά με τα υποβαθμισμένα κτηματικά δάνεια, από την άλλη, τα χρηματοπιστωτικά παράγωγα, τις χρεοκοπίες, τις «τελευταίες εξελίξεις», κ.ο.κ., με τη συναφή φλυαρία του «τα πάντα είναι πιθανά – τίποτε δεν είναι πιθανό»;

Μπορούμε τουλάχιστον να δοκιμάσουμε. Κατά τη γνώμη μου, η απάντηση δεν θα βρεθεί μέσα από ατελείωτες εμπειρικές συζητήσεις ούτε μέσα από το «μαρξιστικό οικονομετρικό μοντέλο», το οποίο ο David Gordon τόσο σχολαστικά επιζητούσε. Ούτε θα βρεθεί με την περαιτέρω μελέτη των κειμένων του Μαξ, αν και αυτή η μελέτη παραμένει σημαντική ως πηγή μιας χρήσιμης γνώσης σε βάθος. Ισχυρίζομαι ότι είναι απαραίτητη η εννοιολογική αποσαφήνιση· σε αυτή την περίπτωση, πιστεύω ότι ένα συγκεκριμένο εννοιολογικό κενό αποτέλεσε χαρακτηριστικό γνώρισμα του έργου των μαρξιστών οικονομολόγων στις καπιταλιστικές χώρες, οι οποίοι είναι συστηματικά εχθρικοί προς τα πρώιμα σοσιαλιστικά κράτη του 20ού αιώνα (οι αποκαλούμενοι «Δυτικοί Μαρξιστές»). Περισσότερα επ' αυτού σε λίγο.

Οι κρίσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης παραδοσιακά διακρίνονται ανάμεσα στις «κυκλικές» και στις «δομικές». Κάποιος μπορεί, φυσικά, να αναπτύξει και τις δύο έννοιες ταυτόχρονα, διερευνώντας, π.χ., τις κυκλικές και δομικές πλευρές μιας δεδομένης κρίσης. Οι κυκλικές κρίσεις είναι οι περιοδικές και περιοδικά αναγκαίες, βίαιες προσαρμογές στην πορεία της συσσώρευσης, αποκαλύπτοντας τη γενικότερη επαναλαμβανόμενη τάση του καπιταλισμού να υπονομεύει τις ίδιες τις συνθήκες περαιτέρω επέκτασής του. Αυτές επιμερίζονται σε κρίσεις «πραγματοποίησης» (βασισμένες στην έλλειψη ζήτησης) και κρίσεις «ρευστότητας» (βασισμένες σε εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά κέρδους). Οι δομικές κρίσεις, αντίθετα, συμβαίνουν όταν ένα δεδομένο στάδιο συσσώρευσης (ή μια «κοινωνική δομή της συσσώρευσης») πρέπει απαραίτητα να αντικατασταθεί από ένα άλλο, διάδοχο στάδιο. Ένα παράδειγμα υπήρξε η ανάγκη του καπιταλισμού για μια ποιοτικά αναβαθμισμένη μορφή κρατικής ρύθμισης, έναν θεσμικό μετασχηματισμό στις αρχές του 20ού αιώνα, στον οποίο αντιστάθηκε σθεναρά το κεφάλαιο, ακόμα και όταν οι πιο διορατικοί εκπρόσωποι αυτού του συστήματος είδαν την ανάγκη γι' αυτό και η μαζική πάλη της εργατικής τάξης από τα κάτω έφερε στο προσκήνιο την αναγκαιότητά της. Μια άλλη τέτοια κλιμακωτή (ή «σταδιακή») έννοια της κρίσης βασίζεται στην «κοινωνική δομή της συσσώρευσης» (ή, με μια διαφορετική διατύπωση, στο «καθεστώς της συσσώρευσης»), η οποία αναδύθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο, με κύρια χαρακτηριστικά της τη «φορντιστική» μαζική παραγωγή, την κεντρική διαχείριση της ζήτησης και μια συμφωνία κεφαλαίου-εργασίας που εξασφάλιζε τη (σχετική) ταξική ειρήνη με αντάλλαγμα την εξασφαλισμένη συμμετοχή

της εργασίας στην αυξανόμενη παραγωγικότητα. Η δομική κρίση ήταν η θυελλώδης περίοδος της δεκαετίας του '70, η οποία αναδύθηκε από τη διάλυση αυτής της διευθέτησης.

Θα ήθελα να προτείνω, επεκτείνοντας αυτό το σύνολο διακρίσεων, ένα εννοιολογικό πλαίσιο τριπλής κατεύθυνσης, στο οποίο οι κυκλικές κρίσεις υποδιαιρούνται σε δύο υποκατηγορίες: τη συσσώρευση και την ισορροπία δυνάμεων. Έτσι, έχουμε τρία είδη κρίσεων: 1) συσσώρευσης-κυκλική, 2) ισορροπίας δυνάμεων-κυκλική, και 3) σταδιακή-δομική. Αυτές μπορούν να συνδυαστούν για να χαρακτηρίσουν μια συγκεκριμένη συγκυρία. Οι κρίσεις συσσώρευσης (κυκλικές) είναι οι κλασικές κρίσεις υπερπαραγωγής, έχοντας στην κυρίαρχη θέση την πλευρά είτε της πραγματοποίησης είτε της ρευστοποίησης. Αυτές ενσωματώνουν μια βασική καπιταλιστική αντίφαση: τα μεμονωμένα κεφάλαια είναι αναγκασμένα να επιζητούν συνεχώς υψηλότερα ποσοστά κέρδους με τρόπους που υπονομεύουν τις προϋποθέσεις πραγματοποίησής τους· αυτές οι προϋποθέσεις περιλαμβάνουν τόσο τη ζήτηση όσο και τον χαρακτήρα της παραγωγής (εκμηχάνιση, συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, κ.λπ.).

Οι σταδιακές-δομικές κρίσεις αναφέρονται φυσικά στη σταδιακή, ή σχεδόν σταδιακή, φύση του καπιταλισμού. Η θυελλώδης μετάβαση προς ένα εντατικότερο καθεστώς κρατικής ρύθμισης έχει ήδη αναφερθεί· χρειάστηκε η πρώτη Μεγάλη Ύφεση για να εδραιωθεί¹. Σήμερα, περίπου επτά δεκαετίες αργότερα, η δομική αντίφαση είναι διαφορετική: οι καπιταλιστικές μονάδες ελέγχου (επιχειρήσεις) ως αποτέλεσμα της συνεχούς συγκέντρωσης (αύξηση στο μέγεθος και την αλληλεξάρτηση των παραγωγικών μονάδων), της συγκεντροποίησης (συγκέντρωση του ελέγχου σε ολόένα και λιγότερα χέρια) και της ανόδου της τεχνολογίας της πληροφορίας έχουν αναπτυχθεί πέραν των ορίων της ίδιας της κρατικής ρύθμισης του κεφαλαίου. Τα τελευταία χρόνια η άνοδος των «εξωχώριων» δολαρίων (μέχρι πρόσφατα το αδιαμφισβήτητο διεθνές αποθεματικό νόμισμα) και των οικονομικών κέντρων διάβρωσε σταδιακά τη δύναμη των οργάνων σταθεροποίησης της κυβέρνησης, και επιπλέον επισκίασε το βεληνεκές υπερεθνικών οργάνων, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα. Το δυναμικό αστάθειας στην απέραντη υπερεθνική αγορά κεφαλαίου, ενισχυμένο από την άνοδο των χρηματοοικονομικών παραγώγων, των οποίων η ονομαστική αξία είναι τώρα υπερ-πολλαπλάσια του παγκόσμιου ΑΕΠ, έχει περιγραφεί παραστατικά από πολλούς αλλά εδώ το τοποθετούμε στο πλαίσιο μιας ενυπάρχουσας ιδιότητας της συνεχιζόμενης καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Η εξασθένιση της πραγματικής και εν δυνάμει ρυθμιστικής δύναμης εκ μέρους των κυβερνήσεων μπορεί να εκληφθεί ως μια στιγμή του καπιταλισμού στα τέλη του 20ού αιώνα και στις αρχές του 21ου, που σταδιακά επιβεβαιώνει τη χαρακτηριστική, στοιχειακή ποιότητά του. Ωστόσο, για να το κατανοήσουμε αυτό πλήρως,

οφείλουμε να επικαλεστούμε τη δεύτερη από τις τρεις κατηγορίες κρίσεων: την κρίση ισορροπίας δυνάμεων (κυκλική). Από τις τρεις, αυτή είναι η λιγότερο ορθά κατανητή κυρίως λόγω της εκτεταμένης αποτυχίας της «Δυτικής» Αριστεράς να εκτιμήσει τον επαναστατικό ρόλο της Ρωσικής επανάστασης και των πρώιμων σοσιαλιστικών κοινωνιών τις οποίες γέννησε.

Ο Οκτώβρης του 1917 δρομολόγησε ένα πανίσχυρο κίνημα από τα κάτω: αυτό το κίνημα διαμόρφωσε το μονοπάτι της συσσώρευσης σε όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων και των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών. Η ανάδυση ενός μετα-καπιταλιστικού κράτους σε μια τεράστια εδαφική έκταση δημιούργησε μια βάση για την ανεξάρτητη πολιτική και κοινωνική ανάπτυξη των εκμεταλλευόμενων και εξαθλιωμένων τάξεων σε όλα τα μέρη του καπιταλιστικού κόσμου, και έδωσε στην πρώτη Μεγάλη Ύφεση τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, καθιστώντας την απειλή για τον ίδιο τον καπιταλισμό. Αυτό, ας σημειωθεί, είναι αληθές παρ' όλη την υλική αδυναμία και τις πολιτικές και πολιτιστικές στρεβλώσεις που ήταν μέρος της Σοβιετικής κοινωνίας και της εξέλιξής της. Η συνδυαστική επίδραση των επαναστάσεων των αρχών του 20ού αιώνα – επιτυχημένων και αποτυχημένων – και της Ύφεσης ήταν να επέλθει μια σοβαρή μετατόπιση στην ισορροπία των ταξικών δυνάμεων προς όφελος της εργατικής τάξης και των συναφών κατώτερων κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων. Εκτός από την ΕΣΣΔ και, μεταπολεμικά, την Ανατολική Ευρώπη και την Κίνα, αυτή η μετατόπιση δεν κατέληξε στη μεταβίβαση της κρατικής εξουσίας ή στην ανατροπή των κυρίαρχων καπιταλιστικών τάξεων: οδήγησε παρ' όλα αυτά σε μία περίοδο κατά την οποία η στοιχειώδης καπιταλιστική διαδικασία κατεστάλη, ατόνησε, αναγκάστηκε να λειτουργήσει αποσιωπημένη και να ανταποκριθεί στις λαϊκές απαιτήσεις. Έτσι, παράλληλα με την πρώιμη σοσιαλιστική οικοδόμηση στην Ανατολή, έχουμε την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, τον κοινωνικό μισθό, πολλά και διάφορα «σύμφωνα κεφαλαίου – εργασίας», τη διάλυση των αποικιακών αυτοκρατοριών, την κείμενη σταθεροποίηση και ρύθμιση στη Δύση. Η ιστορία των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα μέχρι σήμερα είναι μια βαθμιαία αναίρεση της θέσης ισχύος της εργατικής τάξης και αντιστροφής της ισορροπίας των ταξικών δυνάμεων σε πιο ομαλά επίπεδα: μια παθητική, απολιτική εργατική τάξη και μια υγιώς (από καπιταλιστική άποψη) αξιοποιούμενη εργατική δύναμη-εμπόρευμα. Η μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας στις Ηνωμένες Πολιτείες αποτελεί ένα χαρακτηριστικό σύμβολο αυτής της ιστορίας.

Σε εμφανή αντίθεση με αυτό το γεγονός βρίσκεται η ανάδυση ενός υψηλού ποσοστού ιδιοκατοίκησης της εργατικής τάξης στις ΗΠΑ μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Αντικατοπτρίζοντας την κοινωνική πρόοδο της εργατικής τάξης, η ιδιοκατοίκηση κατείχε κεντρική θέση στον επακόλουθο ιδεολογικό εκτροχιασμό, όπως και ο «καταναλωτισμός», ο τρόπος ζωής των προαστίων και πολλά ακόμη. Αλλά η συσσώρευση προσωπικού πλούτου με τη μορφή ακίνητης περιουσίας ήταν επίσης

μια ολοένα και μεγαλύτερη απειλή προς την κλασική κατάσταση του προλεταριάτου και, συνεπώς, ένα εμπόδιο στη σταδιακή εκ νέου ανάδυση της αχαλίνωτης καπιταλιστικής ταξικής κυριαρχίας. Αυτό που χρειαζόταν – ξανά, από τη σκοπιά του κεφαλαίου – δεν ήταν τίποτα λιγότερο παρά μια νέα αποστέρωση των εργατών σε μεγάλη κλίμακα. Από αυτή την οπτική γωνία, η κρίση – για το κεφάλαιο – είναι η βελτιωμένη κοινωνική και πολιτική θέση της εργατικής τάξης που αναδύθηκε μετά τις κινητοποιήσεις που σχετίστηκαν με τους παγκόσμιους πολέμους, την Ύφεση, τη νίκη κατά του φασισμού – και τη συνεχιζόμενη ύπαρξη και απειλή της Σοβιετικής Ένωσης. Η επίλυση της κρίσης είναι η εκ νέου προλεταριοποίηση, πολύ περισσότερο στις ΗΠΑ απ’ ό,τι, ας πούμε, στη Δυτική Ευρώπη.

Τώρα, με τα κομμάτια του παζλ στη θέση τους, μπορούμε να περιγράψουμε εν συντομία την κατάσταση. Είναι μια τέλεια καταιγίδα κρίσεων: ένας συγκερασμός κρίσεων συσσώρευσης – κυκλικής, ισορροπίας δυνάμεων – κυκλικής, και σταδιακής – δομικής.

Η κρίση υπερπαραγωγής είναι σε εξέλιξη εδώ και αρκετό καιρό. Αλλά η χρηματιστικοποίηση – η τεράστια αύξηση του χρέους κάθε είδους – συνιστά, όπως ξέρουμε καλά, ένα αντιστάθμισμα. Όταν η καταναλωτική ζήτηση περιορίζεται εξαιτίας του πτωτικού μεριδίου των μισθών στο εισόδημα (όπως περίπου συμβαίνει από τη δεκαετία του 1970), το κενό μπορεί να καλυφθεί με δόσεις και άλλες μορφές καταναλωτικού δανεισμού. Το δημόσιο χρέος μπορεί να αυξήσει τη συναθροιστική ζήτηση. Οι βιομηχανίες των Ηνωμένων Πολιτειών μπορούν να εξάγουν αγαθά στον υπόλοιπο κόσμο και να δανείζουν στον κόσμο τα χρήματα για να τα πληρώσει. (Φυσικά αυτή η σχέση αντιστράφηκε κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 και τώρα δανειζόμαστε μαζικά από τον υπόλοιπο κόσμο αντί να του δανείζουμε.) Η ερώτηση, ωστόσο, είναι: πόσο μακριά μπορεί να πάει αυτή η διαδικασία; Πόσο μπορούμε να τεντώνουμε το σχοινί πριν σπάσει; Ο γράφων θυμάται να ερευνά τις αναλογίες χρέους (καταναλωτικά χρέη προς προσωπικό διαθέσιμο εισόδημα, συνολικό χρέος προς ΑΕΠ κ.λπ.) στις αρχές της δεκαετίας του ’70 και να καταλήγει, ειλικρινά και με δυσοίωνο ύφος, ότι αυτά τα ποσοστά είχαν αρχίσει τότε να ξεπερνούν τα επίπεδα του 1929! Αυτό ήταν μια σίγουρη αφετηρία για να προβλεφθεί μια άμεση κατάρρευση – η οποία παρ’ όλα αυτά ήρθε σχεδόν 40 χρόνια αργότερα (σκιές της «πρόβλεψης δέκα από τις δύο κρίσεις»).

Τώρα το ερώτημα – πόση μόχλευση χρέους είναι δυνατή; – φαίνεται πως δεν μπορεί να απαντηθεί εκτός και αν καταφύγουμε στον κύκλο της ισορροπίας δυνάμεων (με τον οποίο, όπως τονίστηκε, πολλοί μαρξιστές έχουν πρόβλημα). Γιατί, για παράδειγμα, όταν η κτηματική αγορά έδειξε σημάδια κρίσης τον προηγούμενο χρόνο, ήταν αδύνατη μια νέα τιτλοποίηση; Η ένταση σε αυτή την αγορά αυξανόταν εδώ και χρόνια. Η απάντηση μπορεί κάλλιστα να βρίσκεται κάπου εδώ: Η ανασυσκευασία και αναδοχή των κακών δανείων ήταν δυνατή, κατ’ αρχάς, θα απαιτού-

σε απλώς το είδος της διορατικής συλλογιστικής και του μακροπρόθεσμου χρονικού ορίζοντα που αντιβαίνει στη φύση του κεφαλαίου – όπως οι χιμπατζήδες στέκονται όρθιοι στα δυο τους πόδια για μικρές χρονικές περιόδους – αλλά που μπορεί, ωστόσο, να πραγματοποιηθεί από τους ίδιους χρησιμοποιώντας τον κρατικό μηχανισμό. Αυτό που συνέβη, παρ' όλα αυτά, είναι ότι οι πανίσχυροι κυρίαρχοι κύκλοι στον τραπεζικό και τον χρηματοπιστωτικό τομέα (και την πολιτική), συμπεράναν ότι η στεγαστική κρίση δεν πρέπει να αναβληθεί περαιτέρω· ότι τώρα ήταν και αναγκαία και πολιτικά εφικτή. Η κρίση έλλειψης στέγης στην εργατική τάξη των Ηνωμένων Πολιτειών αποτελεί ακριβώς επιβεβαίωση μιας βασικής καπιταλιστικής επιταγής: η αναπαραγωγή του προλεταριακού επιπέδου των εργατών απαιτεί σε τελική ανάλυση την αποστέρησή τους από κάθε ιδιοκτησία². Αυτή η ανάγκη δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μία απλή συνωμοσία: σημαίνει, αντίθετα, ότι η ισορροπία δυνάμεων έχει εξελιχθεί σε κάτι το οποίο από τη δική μας οπτική γωνία είναι μια δυσμενής κατεύθυνση, σε σημείο όπου πανίσχυροι παράγοντες της χρηματοπιστωτικής αγοράς και της κυβέρνησης πιστεύουν πλέον ότι οι επιπτώσεις από τη διάσωση της ιδιοκτησίας κατοικίας στα χαμηλά εισοδήματα είναι χειρότερες από τις συνέπειες της εξαφάνισής αυτής της ιδιοκτησίας. Αυτό μπορεί να φαίνεται ως τίποτε περισσότερο από μια «σωστή χρηματοοικονομική απόφαση», απορρέει όμως σε τελική ανάλυση από μια μεταβαλλόμενη παγκόσμια ισορροπία ταξικών δυνάμεων, κατά την οποία η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, αν και σίγουρα όχι ο μοναδικός παράγοντας, ήταν παρ' όλα αυτά ένας από τους κυριότερους.

Έχουμε μία κρίση συσσώρευσης – κυκλική σε εν δυνάμει μορφή, η οποία αναπτύσσεται με το πέρασμα του χρόνου. Έχουμε έναν ρυθμιστικό-σταθεροποιητικό μηχανισμό σχεδιασμένο, είτε για να αποτρέπει την πραγματική οικονομική κάθοδο, είτε για να μετριάξει τουλάχιστον το χτύπημα (αυτό εννοούν με τον όρο «ομαλή προσγείωση»)· ένας μηχανισμός που παρ' όλα αυτά υπονομεύεται όλο και περισσότερο από μια στοιχειακή υπερεθνικοποίηση. Τελικά, τα κοτόπουλα της ισορροπίας δυνάμεων επιστρέφουν σπίτι για να κουρνιάσουν: η βούληση αντιστάθμισης της καθοδικής φάσης εξανεμίζεται καθώς εκλείπει η πολιτική ανάγκη για να γίνει αυτό.

Όταν συμβούν οι κατακλυσμιαίες αλλαγές στη συνείδηση και την οργάνωση της εργατικής τάξης – παρατηρήστε που λέω «όταν» και όχι «αν» – τότε οι κυρίαρχοι κύκλοι θα χρειαστούν αναβαθμισμένες μορφές ρύθμισης που να προσιδιάζουν στη δική τους νέα υπερεθνικοποιημένη παγκόσμια οικονομία, και θα διαπιστώσουν ότι αυτές οι μορφές δεν υφίστανται! Επίσης, αυτές οι μορφές μπορεί ακόμη, σε τελική ανάλυση, να μην είναι εφικτές. Αλλά όλα αυτά είναι, όπως λένε, μια (ακόμη) άλλη ιστορία.

2. Γιατί ο μαρξισμός; Προσεγγίζοντας ένα παλιό ερώτημα από μια καινούργια οπτική γωνία

Μου ζητήθηκε να ετοιμάσω μια παρουσίαση συνοψίζοντας ένα επιχείρημα υπέρ των μαρξιστικών θεμελίων στην κοινωνική θεωρία και την πολιτική πρακτική, για ένα κοινό νέων ανθρώπων με αριστερό προσανατολισμό. Αυτός ο κόσμος, ύστερα από όλα όσα έχουμε περάσει, έχει ακόμη ανάγκη να πειστεί. Έλκεται από τα τραγούδια των σειρήνων του ριζοσπαστικού εμπειρισμού, του αναρχισμού, του μεθοδολογικού ατομισμού, των νεοκλασικών οικονομικών, της κοινοτιστικής θεωρίας, του μεταμοντέρνου υπερβατικού κ.ο.κ. Αυτό είναι φυσιολογικό· δεν θα μπορούσε να συμβαίνει αλλιώς. Η δια-γενεαλογική συνέχεια δεν πρέπει να θεωρείται ποτέ δεδομένη, και εμείς, από τη μεριά μας, πρέπει να καλωσορίζουμε κάθε ευκαιρία επανεξέτασης των θεμελιωδών αρχών. Επίσης, κάθε φορά που επιστρέφουμε στα βασικά, αυτά αλλάζουν. Το μόνο πραγματικά στιβαρό επιχείρημα υπέρ του μαρξισμού ως σημείου αφετηρίας είναι να καταδείξουμε (αν μπορούμε) τη μοναδική ικανότητά του να συνδυάζει όλες τις καινούργιες εξελίξεις στα οικονομικά, την πολιτική οικονομία, την ηθική θεωρία και τη δημοκρατική θεωρία· να ενσωματώνει τις τρέχουσες προσπάθειες ανάδειξης της συνείδησης, της υποκειμενικότητας και του συναισθήματος· και φυσικά να αναδεικνύει τις νέες πτυχές της καθημερινής πραγματικότητας. Αν τα παλιά μπουκάλια δεν μπορούν να χωρέσουν όλο το νέο κρασί, πρέπει πράγματι να αντικατασταθούν! Όμως, οι παλιοί κατασκευαστές μπουκαλιών ίσως, τελικά, έχουν κάτι που αξίζει να περάσει στους νεότερους.

Το παρόν δοκίμιο είναι μια περιληπτική υπεράσπιση των μαρξιστικών θεμελίων. (Παρατηρήστε τη λέξη «περιληπτική»: μία παρουσίαση θα έπρεπε να είναι πολύ πιο λεπτομερής και πολύ λιγότερο τηλεγραφική.) Το ζήτημα της ονομασίας ή της κατηγοριοποίησης δεν αφορά το παρόν κείμενο. Εσείς πείτε τον όπως θέλετε· για τις ανάγκες της παρουσίασης των ουσιαστών συνεισφορών του, εγώ θα τον ονομάσω απλά «Μαρξισμό». Συνοψίζω κάτω από έξι επικεφαλίδες (η λίστα είναι αναμφοιβήτητα ατελής).

A. Το μεσαίο επίπεδο της αφαίρεσης

Όταν κοιτάμε τριγύρω χαλαρά, ιδιαίτερα μέσα από τους φακούς της κυρίαρχης ατομικιστικής ιδεολογίας, βλέπουμε «άτομα», ήδη διαμορφωμένα και μοναδικά, το καθένα εκ των οποίων αντιμετωπίζει συγκεκριμένες και απρόβλεπτες συνθήκες. Αυτά τα άτομα στη συνέχεια αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, σχηματίζοντας την «κοινωνία», τους «θεσμούς», την «οικονομία». Σε τελική ανάλυση, αυτές οι αφαιρέσεις αναδεικνύουν αυτό που θεωρείται ως το πρωταρχικό ανθρώπινο πρόβλημα: το μοναχι-

κό άτομο αντιμέτωπο με τον μεγάλο εξωτερικό καταναγκασμό, τη φύση. Η φράση της Maggie Thatcher «η κοινωνία δεν υπάρχει» συνοψίζει πετυχημένα αυτή την ιδέα.

Τώρα μπορείτε να αρχίσετε από αυτή τη βάση και να προσθέσετε συνεργατικές σχέσεις, πολιτιστικά πρότυπα, εκτενείς αλυσίδες μέσων-σκοπών, ανεπιθύμητες επιπτώσεις, διλήμματα του φυλακισμένου κ.ά. Μετά έχουμε τους θεσμούς, περιλαμβανομένων όλων των προσλαμβανόμενων οικονομικών και πολιτικών μορφών: δημοκρατία, αγορές κ.λπ. Αλλά η αυθόρμητη πρόσληψη δεν θα αποκαλύψει τα υποβόσκοντα συστήματα των κοινωνικών σχέσεων (τάξη, σχέσεις παραγωγής, ιδιοκτησία, εξουσία). Αυτά τα συστήματα είναι κοινωνικά, όχι φυσικά· παραμένουν όμως εκτός του ατόμου (όπως ακριβώς και ο φυσικός κόσμος), παρόλο που είναι προϊόν της ιστορίας και της κοινωνικής εξέλιξης. Για παράδειγμα, ανάμεσα στο «άτομο» και στην «κοινωνία» βρίσκεται η καπιταλιστική κοινωνία. Το μεσαίο επίπεδο αφαίρεσης είναι κομβικό για να ξεχωρίσουμε τις δυναμικές ιδιότητες του όλου. Αυτό αναμφίβολα απουσιάζει εν πολλοίς έξω από τη μαρξιστική σκέψη και, σύμφωνα με την οπτική του κεφαλαίου, αυτό συμβαίνει για εμφανείς λόγους³. Τούτο, πάντως, είναι ένα μικρό μόνο μέρος αυτού που θα λέγαμε...

Β. Η πανουργία του κεφαλαίου

Ο καπιταλισμός εμφανίζεται όταν η προηγούμενη (και εν δυνάμει) ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων καθιστά αναγκαίο (και δυνατό) ένα εκλεπτυσμένο και ιστορικά νέο σύστημα για τον έλεγχο του υφιστάμενου εργαζόμενου πληθυσμού και την εξαγωγή υπεραξίας από την εργασία του. Ένα μοναδικό χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, σε αντίθεση με τους ποικίλους ιστορικούς προδρόμους της, είναι η ενσωματωμένη του αυτο-απόκρυψη. Η καπιταλιστική εκμετάλλευση υιοθετεί δομικές μεταμφιέσεις, οι οποίες είναι μέρος του μοναδικού της χαρακτήρα.

Οι μεταμφιέσεις εντοπίζονται σε διάφορες διαστάσεις. Πρώτη (και ίσως σημαντικότερη): η αγορά. Αυτή είναι η «αξιοποίηση» (valorization) των ανθρώπινων σχέσεων, όπως αναλύθηκε κλασικά και από τον Μαρξ στο *Κεφάλαιο*, κεφ. 1, ενότ. 4, «Ο Φετιχισμός των Εμπορευμάτων». Στον βαθμό που η προς αξιοποίηση κοινωνική σχέση είναι κατ' εξοχήν η εργασιακή διαδικασία, μπορούμε να δούμε τη σχέση ανάμεσα στην εργασία και την αξία, ή τον νόμο της αξίας. Η ιδεολογία που σχετίζεται με την «ελεύθερη» αγορά – η οποία αποκτά το στάτους ενός «φυσικού» νόμου, ιδιαίτερα στη νεοφιλελεύθερη εποχή μας – είναι στην πραγματικότητα βασισμένη στην καθημερινή εμπειρία των ανθρώπων πάνω στην επιφάνεια της (καπιταλιστικής) οικονομίας της αγοράς: πουλάμε πράγματι την «εργασία» μας και αγοράζουμε την «επιβίωσή» μας, σε αγορές που είναι «πραγματικές», όσο επιφανειακή κι αν είναι η δική μας εμπειρία. Αντίθετα με την ιδεολογία, η οποία κληρονομείται από μακρό-

χρονες πολιτιστικές παραδόσεις έξω από το καπιταλιστικό σύστημα, όπως η θρησκεία, η «ελεύθερη αγορά» είναι έμφυτη και άρα αποτελεί μια δομική βάση για την ιδεολογική ηγεμονία της άρχουσας τάξης στην εποχή του καπιταλισμού.

Άλλες ιδεολογίες που αναπαράγουν το σύστημα συναντώνται στη φαινομενικά δεδομένη και «αναπόδραστη» φύση της γραφειοκρατίας και της ειδικής γνώσης· αυτές εξαρτώνται από ένα υψηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων ώστε να γίνουν αποτελεσματικές. Το κεφάλαιο είναι ικανό να κρυφτεί πίσω από τη φαινομενική δύναμη των αξιωματούχων και εκείνων που μονοπωλούν τη γνώση και αποκομίζουν εξουσία απ' αυτό το μονοπώλιο. Επίσης, η αυτονομία της καπιταλιστικής αγοράς καθιστά εμφανή τη διακριτή πραγματικότητα του κράτους, και άρα του πολιτικού – άλλη μια παρουσία της ιδεολογίας πίσω από την οποία βρίσκει καταφύγιο ο καπιταλιστής. Ο *Πρίγκιπας* του Μακιαβέλι, στη μοντέρνα καπιταλιστική εκδοχή του, έχει πολλούς λοχαγούς και υπαξιωματικούς έτοιμους να υπηρετήσουν και να εκτρέψουν την οργή. Τελικά, με τρόπους που δεν μπορούμε να αναλύσουμε πλήρως εδώ, η καπιταλιστική ανάπτυξη γεννά έθνη, και άρα και εθνικές συνειδήσεις. Η εθνικιστική ιδεολογία λειτουργεί με τρόπο τέτοιο, ώστε να μεταθέτει τις αντιλήψεις μακριά από την κοινωνική πραγματικότητα του καπιταλιστικού συστήματος, και άρα συνενώνεται με τις άλλες δυνάμεις – αγορά, θρησκεία, γραφειοκρατία, ειδική και «αυτονομία των κρατικών μάνατζερ» – δουλεύοντας για λογαριασμό του κεφαλαίου, ώστε να κατασταθεί δυνατή και να αναπαραχθεί η καπιταλιστική εκμετάλλευση. Πανούργο, όντως.

Γ. Κοινωνική εξέλιξη και σταδιακότητα

Ο μαρξισμός, όπως γνωρίζουμε, θεωρεί ως δεδομένους κάποιους περιορισμούς οι οποίοι περιορίζουν την ανθρώπινη θέληση σε κάθε ιστορική περίοδο. Η λέξη «αντικειμενικός» είναι μία αγαπημένη λέξη-κλειδί: αναφερόμαστε σε «αντικειμενικά όρια» στην εξουσία της μιας ή της άλλης κοινωνικής τάξης ή στρώματος. Οι ικανότητες μιας τάξης να δρα προς το δικό της συμφέρον ή προς ένα γενικό κοινωνικό ενδιαφέρον προσδιορίζονται «αντικειμενικά» από τους όρους ύπαρξης της κάθε τάξης. Ας θυμηθούμε εδώ, για παράδειγμα, τη συζήτηση του Μαρξ για τη γαλλική αγροτιά στη *18η Μπρυναίρ*⁴.

Η «σταδιακότητα» αναφέρεται στην ιδέα ότι η κοινωνία προοδεύει μέσω σταδίων και ότι τα προηγούμενα στάδια είναι προϋποθέσεις για τα επόμενα. Αυτό δεν σημαίνει ότι μια ιστορικά συγκεκριμένη κοινωνία πρέπει να ακολουθεί μια προσχεδιασμένη τροχιά (όπως ακριβώς το οποιοδήποτε άτομο δεν επιδεικνύει τη συνειδητή που αντιστοιχεί στις πραγματικές του κοινωνικές συνθήκες, αν και η κοινωνική ύπαρξη καθεαυτή είναι η πηγή ολόκληρου του φάσματος των υποκειμενικών αναπαραστάσεων). Σημειώστε ότι αυτός ο περιορισμός είναι τόσο ενδυναμω-

τικός όσο και αποδυναμωτικός. Λέει ότι μια κοινωνική τάξη δεν μπορεί να αποτελέσει (για παράδειγμα) επαναστατικό υποκείμενο σε μια δεδομένη περίοδο, αλλά επίσης ότι η σταθερή εξέλιξη των όρων ύπαρξης αυτής της τάξης μπορεί να την ωθήσει («αδυσώπητα», άλλη μία αγαπημένη λέξη!) προς αυτή την κατεύθυνση.

Η μη μαρξιστική κοινωνική επιστήμη διαχωρίζει τις αντικειμενικές από τις υποκειμενικές διαστάσεις, αντί να συλλαμβάνει την έντονη διάδρασή τους. Το αποτέλεσμα συνήθως είναι μια σφοδρή τεχνολογική, βιολογική ή στατιστική αιτιοκρατία, συνδυασμένη με ένα ανοιχτό κάλεσμα για υπερβατικότητα: «αν μπορούσαμε απλώς να συγκαλέσουμε τη θέληση» κ.λπ. Παράδόξως – και η κοινωνική πραγματικότητα είναι εντελώς παράδοξη – αυτού του είδους η αναιτιοκρατική πρόσκληση σε υποκειμενική επανάσταση υπό οποιεσδήποτε συνθήκες, καταλήγει να επιτρέπει τη δράση λιγότερο απ' ό,τι μια ανάλυση που προϋποθέτει την κοινωνική εξέλιξη, τη σταδιακότητα, την ανάπτυξη (ή μη) προαπαιτούμενων, την πιθανότητα και την απιθανότητα. Με λίγα λόγια, ισχυρίζομαι ότι οι επαναστατικές προοπτικές αυξάνονται συνενώνοντας την επίκληση των υποκειμενικών δυνατοτήτων με τη μελέτη των αντικειμενικών προϋποθέσεων: τι μπορεί να γίνει σε ένα οποιοδήποτε σύνολο συνθηκών, πώς μπορούν να μεταβληθούν οι συνθήκες κ.ο.κ.

Δ. Οι κοινωνικές τάξεις είναι αληθινές

Αυτό μας οδηγεί στην καρδιά του θέματος. Οι τάξεις είναι μέρος ενός πολύπλοκου συστήματος διάδρασης εντός ενός κοινωνικού συστήματος ή τρόπου παραγωγής. Οι κοινωνικές τάξεις μιας καπιταλιστικής κοινωνίας είναι μια ορίζουσα σχέση ανάμεσα σε αυτούς που επιτελούν εργασία και εκείνους που ελέγχουν την εργασιακή διαδικασία και το αποτέλεσμα της. Πιο σημαντικά, η τάξη δεν είναι ένα χαρακτηριστικό ή μια ιδιότητα των ατόμων· τα άτομα δρουν εντός ενός συστήματος κοινωνικών σχέσεων και ενσωματώνουν εκείνες τις σχέσεις με ποικίλους (συνήθως ατελείς και μερικές φορές αντιφατικούς) τρόπους. Οι τάξεις του καπιταλισμού έχουν ιστορικά συγκεκριμένες συνδέσεις με την αγορά· την ιδιοκτησία· την πολιτική διαδικασία· τη δομή της εξουσίας. Ορίζονται μέσω μιας αμοιβαίας σχέσης εκμετάλλευσης. Αντίθετα, όλες οι αντιλήψεις περί τάξης στη μη μαρξιστική κοινωνιολογία που αντιμετωπίζουν τις τάξεις ως συσσωματώσεις ατόμων με κάποιο κοινό χαρακτηριστικό, και που ανάγουν την τάξη σε ένα από αυτά τα πολλά χαρακτηριστικά της, όπως ο «φυλετικοταξικοεμφυλοσεξουαλικός προσανατολισμός» αστοχούν χαρακτηριστικά (για να το θέσω ήπια).

Η σύνδεση της κοινωνικής τάξης με ρόλους στην παραγωγή διακρίνει αυτή την έννοια από κάθε άλλο χαρακτηριστικό, εφόσον η παραγωγή και ο έλεγχος του πλεονασματικού προϊόντος εγκαθιδρύει τη σχέση εκμετάλλευσης. Εξ ορισμού, οι καπιταλιστές δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους ερ-

γαζόμενους. Αντίθετα, είναι αρκετά πιθανό να φανταστεί κάποιος έναν κόσμο στον οποίο η κυριαρχία επί τη βάση του φύλου ή της φυλής αντιστρέφεται. Η μορφή της έμφυλης ή φυλετικής καταπίεσης/ανισότητας που λαμβάνει στην πραγματικότητα, δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο με έμφυλους ή φυλετικούς όρους. Στον βαθμό που η αρσενική ή λευκή κυριαρχία μπορεί να εξηγηθεί μέσω βιολογικών ή γεωγραφικών παραγόντων, η κατανόηση της επιμονής και της φύσης αυτών των κυριαρχιών απαιτεί ακόμα τη μελέτη της ενσωμάτωσής τους στην κοινωνική και οικονομική εξέλιξη· εν συντομία, πρέπει να αναφερόμαστε στην πολιτική οικονομία των ιστορικών εποχών, κατά τις οποίες εξελίχθηκαν αυτές οι κυριαρχίες.

Ε. Η λειτουργικότητα των κοινωνικών και οικονομικών θεμάτων

Η εποχή μας συνταράσσεται από ζητήματα που απαιτούν αλλαγή: απασχόληση, συνθήκες εργασίας, ιατρική περίθαλψη, εκπαίδευση, στέγαση, προγράμματα δημόσιας υποστήριξης (το «κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας»: αλλά ποιος είπε ότι η κοινωνική ύπαρξη πρέπει να παρομοιαστεί με σχοινοβάσια;) Όλα αυτά τα πεδία ανησυχίας εκθέτουν πλευρές ρατσιστικής καταπίεσης και διακρίσεων – ένας ιστορικός παράγοντας που είναι βαθιά συνυφασμένος με την καπιταλιστική εκμετάλλευση στις Ηνωμένες Πολιτείες (και, με διαφορετικούς τρόπους, αλλού). Επί της παρούσης (Ιούλιος 2009), το επίσημο ποσοστό ανεργίας των ΗΠΑ αγγίζει το 10%. Ο καθένας έχει τις αναλύσεις του: τι μπορεί να γίνει για να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας; Πώς μπορεί να καταστεί καθολική η ιατρική περίθαλψη; Δεν θα έπρεπε η ιδιοκτησία κατοικίας της εργατικής τάξης να συνεχίσει να είναι κομμάτι του «Αμερικάνικου Ονείρου»; Ωκεανοί μελανιού έχουν σπαταληθεί για την ανάλυση λεπτομερειών: έξοδα, αναποτελεσματικότητα, συστήματα διανομής, ατέλειες. Η μαρξιστική παρέμβαση είναι κατηγορηματική: όλες αυτές οι πτυχές, ανεξάρτητα από το πόσο σημαντικές είναι, πρέπει πρώτα να τεθούν στέρεα στο πεδίο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Η ανεργία (ο «βιομηχανικός εφεδρικός στρατός»), η ελλιπής και αβέβαιη πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η απουσία της ασφαλούς ιδιοκτησίας στέγης (ή οι απειλές προς αυτήν), όλα αυτά είναι λειτουργικά για τα κεφάλαιο. Αντίστροφα, η καθολική ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η ευρεία ιδιοκτησία στέγης από την εργατική τάξη και η πλήρης απασχόληση θα ισοδυναμούσαν με μία γενική κρίση για το κεφάλαιο! Από την οπτική γωνία του κεφαλαίου, αυτά τα κοινωνικά κεκτημένα είναι η κρίση.

Η εκπαίδευση πρέπει, επίσης, να γίνει αντιληπτή με αυτούς τους όρους. Έχοντας χρησιμοποιήσει την εκπαίδευση ως βαλβίδα ασφαλείας για τις προσδοκίες της εργατικής τάξης κατά τη μεταπολεμική περίοδο (κάποιοι αναγνώστες ίσως θυμηθούν τον Νόμο περί Βετεράνων), ο στόχος όσων εκπονούν πολιτική είναι εμφα-

νώς να χαμηλώσουν τις προσδοκίες και να φράξουν τον εκπαιδευτικό αγωγό. Αναπαράγοντας την εξάρτηση από την αγορά εργασίας σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της ανειδίκευτης και ημι-ειδικευμένης εργασίας, η εκπαίδευση αποκτά ιδιαίτερη σημασία, δεδομένης της επερχόμενης μείωσης του μεταναστευτικού ρεύματος, το οποίο κατέστησε την ανοδική κινητικότητα των αυτοχθόνων της εργατικής τάξης πιθανή για πολλές δεκαετίες.

Έχει υπάρξει μια γενική μεταβολή στην πολιτική προς μια κατεύθυνση μείωσης των προσδοκιών σχετικά με την ειδικευμένη και ασφαλή εργασία, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την εκπαίδευση, την ιδιοκτησία κατοικίας και την κοινωνική ασφάλεια. Αυτή η μεταβολή ισχυρίζομαι ότι αντικατοπτρίζει τη μεταβαλλόμενη ισορροπία των ταξικών δυνάμεων παγκοσμίως. Οι καπιταλιστικές άρχουσες τάξεις – ίσως ολοένα και περισσότερη η αναδυόμενη υπερεθνική καπιταλιστική τάξη – έχουν σταδιακά ανασχέσει την κεκτημένη ταχύτητα της εργασίας που είχε προέλθει από τη Ρωσική επανάσταση, την κινητοποίηση που προήλθε από τη Μεγάλη Ύφεση, και τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Αυτή η αναστροφή είναι η κατώτατη φάση του τρέχοντος κύκλου της ισορροπίας ταξικών δυνάμεων που εμφανίστηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Στην τρέχουσα συγκυρία, αυτό που μετρά είναι το πολιτικο-οικονομικό πλαίσιο και όχι οι λεπτομερείς εκτιμήσεις. Αυτό το πλαίσιο φαίνεται σίγουρα ως ουσιαστικό για την εξέταση των κοινωνικών ζητημάτων στο πρακτικό και το λειτουργικό επίπεδο. Όταν λέμε ότι η επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων δημιουργεί βαθιές ρωγμές στην καπιταλιστική κοινωνική δομή, δεν εννοούμε ότι αυτές οι ρίκες είναι αδύνατες ή ότι δεν θα έπρεπε να αναζητώνται· εννοούμε μόνο ότι χρειάζεται να έχουμε συνείδηση των σοβαρών και εν τέλει επαναστατικών μέτρων που θα χρειαστεί να εξασφαλιστούν και να επεκταθούν.

ΣΤ. Εναλλακτικά κοινωνικά οράματα

Αυτό το τελευταίο σημείο μπορεί να διατυπωθεί εν συντομία. Για να το θέσουμε απλά, η αξιολογία της ευρύτερης Αριστεράς ως προς την προώθηση προγραμμάτων και κινημάτων προς το συμφέρον των εργαζομένων, εξαρτάται από την ικανότητά της να αντισταθεί στην περίφημη ΤΙΝΑ (“There Is No Alternative” – «Δεν Υπάρχει Εναλλακτική»). Οι αξιολογιστές προβολές ενός σοσιαλιστικού μέλλοντος – και μάλιστα, ενός κομμουνιστικού μέλλοντος, για να αναφερόμαστε στο μέγιστο εύρος του οράματος που διαθέτουμε σήμερα – έχουν μια σημασία που ξεπερνά την έλλειψη άμεσης πολιτικής συνάφειας. Σε αυτή τη σφαίρα, η μη μαρξιστική προοδευτική σκέψη στρέφεται γενικά στον μαρξισμό για βοήθεια. Η μόνη «εναλλακτική εναλλακτική» προέρχεται από την αναρχική οπτική, και εκεί δεν βρίσκει κάποιος τίποτε άλλο παρά μόνο την αντίθεση στο κράτος. Μια ακρατική κοινωνία, ωστό-

σο, μπορεί να έχει έναν εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα, όπως καθιστά σαφές η διαίρεση του αναρχικού κινήματος ανάμεσα στην ελευθεριακή («ελευθέρως αγοράς») και στη συνεργατική πτέρυγα.

Αντίθετα, ο μαρξιστικός σοσιαλισμός, ως όνομα μιας ευρείας ιστορικής, θεωρητικής και πρακτικής παράδοσης που στρέφεται προς τον δημοκρατικό σχεδιασμό, με την προοδευτική εξασθένηση των σχέσεων της αγοράς και τον προοδευτικό εκδημοκρατισμό και τη μεταβίβαση της κρατικής εξουσίας, παρέχει το απαραίτητο αντίβαρο στον καπιταλιστικό ιδεολογικό κολοσσό, ο οποίος κρύβεται (όπως πάντα) «πίσω από τις φούστες της “ελευθέρως αγοράς”». Θυμηθείτε ξανά τη διάσημη απάντηση των Μαρξ και Ένγκελς στο *Μανιφέστο*, στην κατηγορία περί «κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας» που καταλογίζεται στους κομμουνιστές: «εσείς (η αστική τάξη) έχετε ήδη καταργήσει την ιδιοκτησία για τα 9/10 του πληθυσμού». (Σήμερα, ίσως ένα ποσοστό 99% θα ανταποκρινόταν περισσότερο στην πραγματικότητα).

Ίσως τα παλιά μαρξιστικά μπουνκάλια διατηρούνται ακόμα, τουλάχιστον επί του παρόντος. Για να επεκτείνω τη μεταφορά λίγο περισσότερο, θα σύστηνα στους νέους κατασκευαστών μπουνκαλιών να βεβαιωθούν ότι έχουν έτοιμα μπουνκάλια της ίδιας χωρητικότητας και αντοχής, προτού χύσουν το περιεχόμενο των παλιών μπουνκαλιών στην άμμο.

3. Αναλύοντας την κρίση: Ένα κοπάδι από κόκκινες ρέγγες⁵

Εν μέσω ενδείξεων σύμφωνα με τις οποίες η Wall Street είναι ολόένα και πιο χαρούμενη με τη διάσωση πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων που επωμίζονται οι φορολογούμενοι, η κρίση βαθαίνει για τους εργαζόμενους. Η (σκόπιμα υποτιμημένη) επίσημη ανεργία αγγίζει το 10%, οι κατασχέσεις (μία κάθε δεκατρία περίπου δευτερόλεπτα) συνεχίζονται, η Γερουσία κατά έναν περιεργό τρόπο δεν μπορεί να ανεχθεί ούτε καν μια ισχνότερη «δημόσια επιλογή» στο Νομοσχέδιο για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, και η κατάσταση των κοινοτήτων συνεχίζει να χειροτερεύει. Σε αυτό το κλίμα, οι ομιλούσες κεφαλές αναμενόμενα παράγουν αυτό που ονομάζω «κοπάδια» από κόκκινες ρέγγες⁶. Όλοι θέλουν να «εξηγήσουν» την οικονομική κατάρρευση και τη Μεγάλη Ύφεση με κάποιο τρόπο· πολλές από τις εξηγήσεις αυτές, ωστόσο, μας εμποδίζουν να προσεγγίσουμε στην καρδιά του ζητήματος. Λοιπόν, τι προκάλεσε την κρίση;

A. Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα

Πράγματι, το πρόβλημα είναι η υπερβολική δύναμη του συστήματος ομοσπονδιακών αποθεμάτων, το δίκτυο των δεκατεσσάρων ημι-κυβερνητικών τραπε-

πεζών που είναι το αμερικανικό αντίστοιχο αυτού που κάθε άλλη καπιταλιστική χώρα γνωρίζει ως Κεντρική Τράπεζα. Σε ένα κομμάτι που γράφτηκε για τη διαδικτυακή εφημερίδα *Huffington Post* (huffingtonpost.com) («Ανεκτίμητο: Πώς η Ομοσπονδιακή Τράπεζα Εξαγόρασε το Οικονομικό Επάγγελμα», αναρτημένο στις 9 Ιουλίου 2009), ο Ryan Grim εξηγεί ότι η Fed (όπως είναι τρυφερά γνωστή) δεν πρόσεξε τα σημάδια της κρίσης και άρα απέτυχε να δράσει για να την αποτρέψει. Επιπλέον, η κυριαρχία της επί του επαγγέλματος του οικονομολόγου είχε ως αποτέλεσμα να παραβλέψουν και οι οικονομολόγοι αυτά τα σημάδια. Ο Grim τεκμηριώνει τον μεγάλο αριθμό των οικονομολόγων, κατόχων διδακτορικού, που απασχολούνται στη Fed, τόσο στο Διοικητικό Συμβούλιο όσο και στις συμμετέχουσες τράπεζες, καθώς και τη δύναμη των νυν και πρώην εργαζομένων της Fed στις συντακτικές επιτροπές σημαντικών επιστημονικών επιθεωρήσεων της οικονομικής επιστήμης (χαίρομαι που το *Science & Society* δεν είναι στη λίστα!) Έδωσα αυτό το άρθρο σε έναν φίλο που είναι ερευνητής σε μια από τις περιφερειακές τράπεζες της Fed, και τον επέπληξα που δεν ξόδεψε τα τριάντα αργυριά του όλα σε ένα μέρος! Στην πραγματικότητα, ο Grim δεν προτείνει μια χυδαία θεωρία αποζημίωσης. Παραθέτει μια καλά ενημερωμένη πηγή: «Μοιάζει περισσότερο με τη συμμετοχή σε μία λέσχη – σε σέβονται, σε προσκαλούν σε συνέδρια, συναντάς τον πρόεδρο· εξασφαλίζονται όλες τις διαστάσεις του γοήτρου όσο και η επιταγή πληρωμής». Αλλά το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: υπάρχει μια σύγκρουση συμφέροντος, η οποία αποτρέπει τους οικονομολόγους από το να είναι δεόντως κριτικοί, και αυτή η χαλαρή σχέση αποτρέπει με τη σειρά της τη Fed από το να λειτουργεί ως πραγματικός φύλακας. Αν το είχε κάνει, η κρίση μπορεί να είχε αποτραπεί.

Ίσως παρατηρήσατε ότι το επιχείρημα είναι κυκλικό. Δεν εξηγεί πώς η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς, που προωθήθηκε από την Fed και δεν αμφισβητήθηκε από τους δουλοπρεπείς οικονομολόγους, λαμβάνει κατ' αρχάς το ηγεμονικό της στάτους. Γνωρίζω από προσωπική εμπειρία ότι η Fed δεν είναι μονολιθική στις απόψεις της και ουσιαστικά καθρεφτίζει τις αναπτυσσόμενες τάσεις, κυρίαρχες και μη, στα πεδία της μακροοικονομίας και των νομισματικών οικονομικών. Η Fed της Νέας Υόρκης υπήρξε μετριοπαθής και εκλεκτική, προσκαλώντας έως και ετερόδοξους οικονομολόγους για να παραδώσουν σεμινάρια. Η Fed του St. Louis, αντίθετα, έχει επηρεαστεί αρκετά από τη Σχολή του Σικάγο και έχει λειτουργήσει ως υπέρμαχος της ελεύθερης αγοράς, αλλά πρόσφατα απέκτησε ένα νέο ενδιαφέρον στην πολιτική σταθεροποίησης. Δεν είναι ξεκάθαρο ποιος από τους δυο, η Fed ή οι οικονομολόγοι, είναι ο σκύλος και ποιος η ουρά. Σε κάθε περίπτωση, η αποτυχία να προβλέψεις την οικονομική κατάρρευση είναι πολύ διαφορετική από το να την προκαλείς. Γεγονός, το οποίο μας οδηγεί στα...

B. Μαθηματικά

Ναι (ξανά), η αποτυχία των οικονομικών ως επάγγελμα να προβλέψουν την κρίση και να συνεισφέρουν έτσι στην πρόληψη ή τον μετριασμό της, οφείλεται στον πλατωνισμό τους: στην αγάπη τους για την κομψότητα και την ομορφιά των μαθηματικών. Ιδού τι γράφει ο Paul Krugman στους *New York Times* (2 Σεπτεμβρίου 2009):

Τα οικονομικά ως επάγγελμα ξεστράτισαν επειδή οι οικονομολόγοι, ως ομάδα, μπέρεψαν την ομορφιά, ντυμένη με εντυπωσιακά μαθηματικά, με την αλήθεια... οι οικονομολόγοι ερωτεύτηκαν εκ νέου το παλιό, εξιδανικευμένο όραμα μιας οικονομίας στην οποία ορθολογικά άτομα αλληλεπιδρούν σε τέλειες αγορές, αυτή τη φορά με το περιτύλιγμα εντυπωσιακών εξισώσεων. Έκαναν τα στραβά μάτια στους περιορισμούς της ανθρώπινης ορθολογικότητας που συχνά οδηγεί σε φούσκες... Όταν φτάνουμε στο εντελώς ανθρώπινο πρόβλημα των κάμψεων και των υφέσεων, οι οικονομολόγοι πρέπει να εγκαταλείψουν την ευπρεπή αλλά λανθασμένη λύση της υπόθεσης ότι ο καθένας είναι ορθολογικός και οι αγορές λειτουργούν τέλεια.

Θα αναφερθώ στα «όρια της ανθρώπινης λογικής» αργότερα. Εδώ θέλω απλά να συνηγορήσω (εν συντομία) υπέρ των μαθηματικών.

Ένας από τους μεταπτυχιακούς μαθητές μου σχεδίασε πρόσφατα ένα μαθηματικό μοντέλο καπιταλιστικής οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο αναπτύσσω την τρέχουσα περίοδο (με βοήθεια από φίλους με μαθηματικές δεξιότητες πολύ ανώτερες των δικών μου). Αν ξεκινήσεις από ειδικές – αλλά αφηρημένες – υποθέσεις για μια καπιταλιστική οικονομία (όχι μια αιώνια, υπερ-ιστορική οικονομία της «αγοράς» που απαρτίζεται από ορθολογικά «άτομα» αλλά μια οικονομία που είναι χωρισμένη σε τάξεις και απαρτίζεται από σχετικά ορθολογικούς καπιταλιστές και εργάτες), φτάνεις σε ένα σύνολο μη γραμμικών διαφορικών εξισώσεων (αυτές είναι εξισώσεις που απεικονίζουν την κίνηση των μεταβλητών μέσα στον χρόνο). Μια συνέπεια αυτών των εξισώσεων είναι ότι, υπό ένα ευρύ φάσμα συνθηκών, το μερίδιο του μισθού (ο λόγος του μισθού προς το συνολικό καθαρό προϊόν που παράγουν οι εργάτες) αυξάνεται καθώς η οικονομία ωριμάζει. Ο μαθητής μου, εμποτισμένος μέσα στη νεοκλασική ορθοδοξία, απόρησε: «αν το μερίδιο του μισθού αυξάνεται, πρέπει να υπάρχει κάποιο λάθος στα μαθηματικά», είτε. «Δεν είναι αρκετά αυστηρά». Τώρα εάν το μερίδιο του μισθού αυξάνεται προς το ένα, το μερίδιο (και το ποσοστό) του κέρδους πρέπει να μειώνεται προς το μηδέν, θέτοντας ολοένα και περισσότερο υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα ή τη συνοχή του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος. Ο μαθητής μου εξίσωσε τη μαθηματική αυστη-

ρότητα με τις συνθήκες υπό τις οποίες ο καπιταλισμός είναι αιώνιος, χωρίς καν να καταλαβαίνει ότι το κάνει αυτό.

Αλλά μη ρίχνετε το φταίξιμο στα μαθηματικά! Τα μαθηματικά εργαλεία καθυτά είναι ουδέτερα. Και εάν πρόκειται κάποτε να ενισχύσουμε τις ικανότητες του υποτελούς πληθυσμού των καπιταλιστικών κοινωνιών, έτσι ώστε η εναλλακτική της «δημοκρατίας» να μπορεί να προσδιοριστεί με ρεαλιστικούς και άρα πολιτικά σημαντικούς τρόπους, πρέπει να δηλώσουμε κατηγορηματικά, ζητώντας συγγνώμη από τον von Clausewitz, ότι τα μαθηματικά είναι πολύ σημαντικά για να αφεθούν στους καπιταλιστές ή στους αγαπημένους οικονομολόγους τους. Δεν θα έπρεπε να καταδικάσουμε τα μαθηματικά για τη συχνότερη του συνηθισμένου κακή χρήση τους.

Γ. Χρηματοοικονομική καινοτομία

Στην ταινία του Michael Moore, *Καπιταλισμός: Μια ιστορία Αγάπης*, ο σκηνοθέτης στέκεται έξω από μια τράπεζα της Wall Street ρωτώντας τους τραπεζίτες καθώς βγαίνουν από την πόρτα: «Τι είναι ένα παράγωγο;» Αυτοί είτε δεν γνωρίζουν, είτε δεν θέλουν να μιλήσουν γι' αυτό.

Ένα παράγωγο είναι, πολύ απλά, ένα στοίχημα. Είναι ένα συμβόλαιο το οποίο λέει ότι εάν κάτι άλλο κινηθεί προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, τότε κερδίζεις· αν κινηθεί προς την άλλη κατεύθυνση, χάνεις. Τα δικαιώματα προαίρεσης και τα μελλοντικά συμβόλαια δεν είναι καινούργιες ανακαλύψεις· έχουν αποτελέσει μέρος των χρηματοοικονομικών αγορών εδώ και πολύ καιρό. Κατά πρώτον, αγοράζεις τη δυνατότητα επιλογής αγοράς ή μη ενός τίτλου, σε μια συγκεκριμένη τιμή. Κατά δεύτερον, κανονίζεις την αγορά (ή την πώληση) ενός τίτλου σε μια μελλοντική χρονική στιγμή, σε μια συγκεκριμένη τιμή (ανεξάρτητα από την τιμή που ο τίτλος θα έχει σε εκείνη τη μελλοντική στιγμή)⁷. Τώρα, η ιδέα που οδηγεί στα μοντέρνα παράγωγα είναι ότι το στοίχημα μπορεί να αποσυνδεθεί από τον οποιονδήποτε τίτλο ή εμπόρευμα. Μπορείς να στοιχηματίσεις στην τάση εξέλιξης του δείκτη μιας χρηματιστηριακής αγοράς ή ενός καλαθιού μετοχών· τα τιτλοποιημένα ενυπόθηκα δάνεια που ενεπλάκησαν στην κρίση των ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου δεν είναι τίποτε άλλο παρά αμφιβόλου αξίας ενυπόθηκα δάνεια ομαδοποιημένα σε ένα παράγωγο. Αυτό το δευτερεύον στοιχείο χρησιμοποιείται από μια τράπεζα για να μετακυλίσει τις ευθύνες της σε ένα άλλο συμβαλλόμενο μέρος, με μια αναμενόμενη έκπτωση η οποία συμφωνείται και από τους δυο.

Σε αυτό το σημείο, προκύπτει το ακόλουθο ερώτημα: γνωρίζει το μέρος που αγοράζει την κατάσταση των υποκείμενων περιουσιακών στοιχείων (των αρχικών ενυπόθηκων δανείων, ας πούμε), και πώς μπορεί η ποιότητα αυτών των στοιχείων να μετρηθεί (ποσοτικοποιηθεί); Αυτό είναι το κύριο πρόβλημα με τα μαθηματικά

των παραγώγων. Προς το παρόν, μπορούμε απλώς να πούμε ότι σε μια επεκτεινόμενη αγορά στην οποία ο καθένας πιστεύει ότι τα υποκείμενα περιουσιακά στοιχεία θα ανατιμηθούν, το πρόβλημα τροφοδοτείται από προσδοκίες κέρδους. Το να ενεργείς βάσει της προσδοκίας της ανατίμησης, δεδομένου ότι και κάθε άλλος θα ενεργήσει με τον ίδιο τρόπο, είναι λογικό και όχι παράλογο. Το υποκρυπτόμενο πρόβλημα των κερδοσκοπικών φουσκών μικρή σχέση έχει με τα παράγωγα ή με οποιαδήποτε άλλα πρόσφατα επινοημένα χρηματοπιστωτικά «προϊόντα» – αν και αυτά σίγουρα δίνουν στην πρόσφατη φούσκα ένα μέρος του ιδιόμορφου χαρακτήρα της. Περισσότερο σχετίζεται με το γεγονός ότι ένα σύστημα ατομικιστικών αγορών απαιτεί από τα ορθολογικά άτομα να ενεργούν με τρόπο που θα οδηγήσει σε κρίση, διότι κάθε άλλη ενέργεια, παρουσία ανταγωνιστών, θα είναι καταστροφική και άρα ανορθολογική. Όμως, αυτό μας οδηγεί προς την κατεύθυνση των ιστορικά συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων των καπιταλιστικών αγορών, και άρα προς τον Michael Moore! Οι ιδεολογικοί φύλακες του καπιταλιστικού οχυρού, αντίθετα, θα αντιμετώπιζαν μεγάλο μπελά αν τους τελείωναν οι κόκκινες ρέγγες.

Δ. Ανθρώπινη Φύση

Συχνά καταλήγουμε σε αυτήν. Ο ηθικιστής οικονομολόγος και ειδικός επί θεμάτων επιχειρηματικής δεοντολογίας Robert H. Frank γράφει στους *New York Times* ένα κείμενο με τίτλο «Ψεγάδι στις Ελεύθερες Αγορές: Οι Άνθρωποι» (12 Σεπτεμβρίου 2009). Η περιγραφή του ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι αγορές επιβάλλουν ένα μικρό χρονικό ορίζοντα στους ορθολογικούς συμμετέχοντες, υποστηρίζει εξ ολοκλήρου την ανάλυση στην προηγούμενη παράγραφο: «Οι πραγματικοί επενδυτές αντιμετώπισαν μια δύσκολη απόφαση: να συνεχίσουν να έχουν υψηλές απολαβές από τις ενυπόθηκες επισφάλειες, ή να μεταφέρουν τα χρήματά τους σε ασφαλέστερα οχήματα και να δουν τους φίλους και τους γείτονές τους να τους ξεπερνούν»⁸. Η μετα-ανάλυσή του, πάντως, κινείται σε διαφορετική κατεύθυνση:

Δεδομένων των συνθηκών κάτω από τις οποίες εξελίχθηκε το ανθρώπινο νευρικό σύστημα, αυτές οι πτυχές της συμπεριφοράς μας δεν προκαλούν έκπληξη. Επειδή οι άμεσες απειλές για την επιβίωση ήταν διάχυτες, όσοι δεν άρπαξαν τις βραχυπρόθεσμες ευκαιρίες συχνά δεν επιβίωναν. ...Τέτοια νευρικά συστήματα παρέχουν ένα ασταθές σύστημα καθοδήγησης για το αόρατο χέρι...

Η λύση του Frank στα προβλήματα που παράγονται από τα «νευρικά συστήματα» μας είναι, φυσικά, ο έλεγχος. Αλλά είναι αξιοσημείωτο ότι στον κανόνα αυτό υπόκειται η ανθρώπινη φύση, όχι ο καπιταλισμός.

Με την ίδια ευκολία θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι τα «νευρικά συ-

στήματά» μας εξελίχθηκαν σε διάρκεια αιώνων βιολογικού χρόνου ώστε να βελτιώσουν τις συνεργατικές συμπεριφορές και τις μακροπρόθεσμες οπτικές από τις οποίες εξαρτάτο η επιβίωσή μας. Ένας τέτοιος ισχυρισμός θα συνιστούσε ένα ίσο, όσο και αντίθετο, λογικό σφάλμα. Ακριβέστερα, η απόκτηση συμβολικής αναφοράς από τους ανθρώπους, και ιδιαίτερα της γλώσσας, συνεπαγόταν μια ριζική απελευθέρωση από το γενετικό καθορισμό της συμπεριφοράς⁹. Αν αυτό είναι ορθό, τότε όσο λίγο αποτελούν οι ανταγωνιστικές καπιταλιστικές αγορές, χρηματοπιστωτικές ή άλλες, μια συνειδητή επιλογή, τόσο λίγο είναι αυτές αναπόδραστες, εγγενείς στα γονίδιά μας. Το να αποδίδουμε την κρίση στην ανθρώπινη φύση αποτελεί μια ακόμη, πολύ συνηθισμένη, κόκκινη ρέγκα.

Τι άλλο; Υπήρξε μια θεωρία γύρω στα τέλη του 19ου αιώνα που απέδιδε τους επιχειρηματικούς κύκλους στις ηλιακές κηλίδες: εκρήξεις υπερϊόδους ακτινοβολίας που οι αστρονόμοι παρατηρούσαν στην επιφάνεια του ήλιου, και οι οποίες πραγματοποιούνταν περιοδικά, περίπου κάθε επτά χρόνια. Οι αυθεντίες, προφανώς, θα αναζητήσουν τα αίτια των κύκλων, των κρίσεων και των καταρρεύσεων στον ήλιο, στα αιώνια προστάγματα του ανθρώπινου «νευρικού συστήματος», στην υψηλή τεχνολογία των χρηματοπιστωτικών παραγώγων, στους οικονομολόγους και στα μαθηματικά τους τυφλά σημεία, στη φάυλη επιρροή της Ομοσπονδιακής Τράπεζας – εν συντομία, οπουδήποτε εκτός από εκεί που θα έπρεπε να ψάχνουν: στις κοινωνικο-δομικές αναγκαιότητες της καπιταλιστικής συσώρευσης.

Όμως, αυτό μας φέρνει στο ερώτημα του ποια θα είναι η εναλλακτική προς αυτό το καπιταλιστικό μέλλον. Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να νιώθουμε ασφαλείς ότι γνωρίζουμε ποια είναι αυτή: πάντα γνωρίζαμε. Δεν είναι κάποιος αόριστος αναπροσδιορισμός των προτεραιοτήτων, βασισμένος στις ηθικές αξιώσεις των φτωχών. Είναι αυτό που οι μαρξιστές πάντα αποκαλούσαν γενικά *κομμουνισμός* ή *σοσιαλισμός*. Εάν στους άρχοντες δεν αρέσουν αυτές οι λέξεις, τόσο το χειρότερο γι' αυτούς! Εάν αναδυθεί τελικά η δημόσια συζήτηση, όπως ελπίζουμε ότι θα συμβεί, ως προς το περιεχόμενο της «δημοκρατίας», αυτοί θα εκφυλίσουν και τούτη τη λέξη, όπως έπραξαν προηγουμένως και με τις λέξεις που ξεκινούν από «κ» και «σ». Στη συνέχεια, εμείς θα είμαστε αναγκασμένοι να υπερασπιστούμε τη «δημοκρατία», μεταγγίζοντας σ' αυτήν ένα ακόμα πιο επίκαιρο και νέο περιεχόμενο. Όμως, όπως γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι ο σοσιαλισμός/κομμουνισμός είναι ο πυρήνας αυτού του νέου περιεχομένου, με την ίδια βεβαιότητα αγνοούμε πώς θα λάβει χώρα αυτή η διαδικασία μετάγγισης: τι μορφές θα λάβει το νέο περιεχόμενο, ή πως θα αντανάχλα τις ανάγκες και τις εμπειρίες των νέων γενεών.

Ο ανοιχτός χαρακτήρας και η πλαστικότητα των συμβολικών ειδών μας, πάντως, υποδηλώνει ότι η δημοκρατία υπ' αυτή την έννοια είναι αναπόφευκτη – επειδή είναι δυνατή (υποθέτοντας, φυσικά, ότι θα επιβιώσουμε: αλλά αυτό, όπως πάντα, είναι μια άλλη ιστορία).

4. Για τη μεταρρύθμιση, την επανάσταση και τον σοσιαλισμό, ξανά

Καθώς γράφεται αυτό το κείμενο (Μάρτιος 2010), καθίσταται γνωστό ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ μόλις ενέκρινε το νομοσχέδιο για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη – χωρίς δημόσια προαίρεση. Το Αριστερό Φόρουμ μόλις ολοκλήρωσε το ετήσιο συνέδριό του στη Νέα Υόρκη, το πιο μεγάλο στην ιστορία του, και σε πολλές συνεδρίες και συζητήσεις τέθηκε το ακόλουθο ερώτημα: Ποια θέση πρέπει να λάβουν οι σοσιαλιστές έναντι αυτού του νομοθετήματος; Η διάκριση ανάμεσα σε «ναί» και «όχι» φαίνεται να βασίζεται σε τυχαίες κατανομές τύπων προσωπικότητας και προσωπικών επιλογών. Είναι η νίκη ενάντια στην αδιαλλαξία των Ρεπουμπλικάνων – η οποία απειλεί να εξελιχθεί σε ένα εκ των πραγμάτων προαξικόπημα – πιο σημαντική από την αποτύπωση της εναντίωσης στην αποτυχία των Δημοκρατικών να υποστηρίξουν έστω και αυτή την περιορισμένη αναγνώριση εκ μέρους τους των ολοένα και χειρότερων συνθηκών ζωής των εργαζομένων (τόσο των φτωχών όσο και αυτών που βρίσκονται στα όρια της φτώχειας); Καθένας που μετέχει σ' αυτή τη δημόσια συζήτηση – από την Αριστερά, τουλάχιστον – συμφωνεί ότι βρισκόμαστε στην αρχή μιας μακράς διαδρομής προς την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στις Ηνωμένες Πολιτείες· η διαφορά έγκειται στο τι επιλογές επί της παρούσης μάς εξασφαλίζουν καλύτερες θέσεις για τους αγώνες που έρχονται.

Και μέσα σε αυτό το κλίμα έρχεται η προκήρυξη του φετινού διαγωνισμού για το βραβείο Daniel Singer. Κάθε χρόνο, δίδεται ένα ποσό 2.500 δολαρίων στο καλύτερο δοκίμιο με θέμα που ανακοινώνεται από το Ίδρυμα για το Βραβείο Χιλιετηρίδας Daniel Singer. Το Ίδρυμα μας ζήτησε να γνωστοποιήσουμε αυτή την προκήρυξη. (Ο Daniel Singer, που πέθανε τον Δεκέμβριο του 2000, ήταν ένας εξαιρετος Γάλλος συγγραφέας και λέκτορας και μια εξέχουσα παρουσία στην πρόδρομη οργάνωση του Αριστερού Φόρουμ, τη Διάσχεψη Σοσιαλιστών Διανοουμένων.) Τι σχέση έχουν όλα αυτά με το σύστημα υγείας; Το φετινό θέμα του διαγωνισμού είναι:

«Δεδομένου των καταστρεπτικών επιπτώσεων της παρούσας κρίσης στους εργαζόμενους, τι προτάσεις ριζοσπαστικής μεταρρύθμισης μπορούν να τεθούν, οι οποίες και να έχουν πρακτική χρησιμότητα για τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού, και να μας οδηγούν προς τον στόχο του σοσιαλισμού;»

Αυτό είναι το ιστορικό δίλημμα «μεταρρύθμιση/επανάσταση». Παρά το φάντασμα της ιδέας ότι κάπου το έχουμε ξαναζήσει αυτό, ίσως αξίζει να επανεξετάσουμε αυτό το δίλημμα, χρησιμοποιώντας την ερώτηση του διαγωνισμού ως βάση. Με μια προσεκτικότερη ανάγνωση, ανοίγονται πολλαπλές εννοιολογικές κοινότητες με σκουλήκια.

«Δεδομένων των καταστρεπτικών επιπτώσεων... στους εργαζόμενους...» Μήπως εντοπίζουμε εδώ ένα ίχνος της ιδέας ότι η καταστροφή καθεαυτή αφυπνίζει συνειδήσεις; Στην περίπτωση επαναστατικών μεταβάσεων στις οποίες μια εκμεταλλευτική τάξη παίρνει την εξουσία από μια άλλη, η τάξη που αμφισβητεί μπορεί να κινητοποιήσει την οργή των υποτελών μαζών που προκαλείται από την καταστροφή ως όπλο ενάντια στο παλαιό καθεστώς. Όταν ο επαναστατικός φορέας, όμως, εδρεύει στις εκμεταλλευόμενες μάζες, τότε τα πράγματα διαφέρουν: η πάλη πρέπει να ενδυναμώνει την πλειοψηφία της εργατικής τάξης, να προετοιμάζει αυτή την πλειοψηφία να επωμιστεί τα τεράστια βάρη της διαχείρισης των ιδρυμάτων και των δομών της κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα θα μετασχηματίζει εκείνους τους θεσμούς και τις δομές. Αν αυτό είναι ορθό, τότε πρέπει να συμπεράνουμε ότι είναι η αντίδραση στην καταστροφή, όχι η καταστροφή καθεαυτή, που μετρά. Αυτή η απάντηση είναι πολύ πιο ενδυναμωτική στην πράξη – και άρα πολύ πιο αφυπνιστική συνειδήσεων σε σχέση με την κρίση που την προκάλεσε.

«...πρακτική χρησιμότητα για τη μεγάλη πλειοψηφία...». Αυτό που μοιάζει «πρακτικό» σε κάθε στιγμή στον χρόνο είναι ό,τι οριοθετείται από υπάρχοντα παραδείγματα! Άρα, η δημόσια επιλογή ήταν «μη πρακτική»: τέθηκε εκτός ορίων από τους ιδεολογικούς φύλακες του status quo. Αυτή είναι μια όψη της ηγεμονίας, υπό την έννοια του Gramsci: τα όρια της δράσης που θεσπίζονται από τους φορείς της άρχουσας τάξης καθίστανται φαινομενικά αναπόφευκτα, φυσιολογικά. Είναι ακριβώς αυτή η πρακτική της μεγάλης πλειοψηφίας που μπορεί – πιθανόν – να μεταβάλει ό,τι φαίνεται πρακτικό για εκείνη την πλειοψηφία. Το καθήκον της πάλης για «προσωρινή βελτίωση» είναι να επεκτείνει τον ορίζοντα του «δυνατού» – να γκρεμίσει τους περιορισμούς σε ό,τι φαίνεται «πρακτικό».

«...και να μας οδηγούν προς τον στόχο του σοσιαλισμού...» Ξανά, μια (ομολογουμένως πολύ προσεκτική) ανάγνωση υπονοεί μια σύλληψη του σοσιαλισμού ως εξωτερική προβολή, ένα «σύστημα» που αντικαθιστά τον καπιταλισμό απέξω, και άρα διαμορφώνεται στη συνείδηση ως «στόχος». Τώρα ο κομμουνισμός (ως γενικός όρος που περιγράφει τον τρόπο παραγωγής που υπερβαίνει τον καπιταλισμό, μαζί με όλους τους τρόπους παραγωγής που βασίζονται στον ταξικό ανταγωνισμό) σχηματοποιείται σαν ένα όραμα, ή στόχος· αυτή είναι η στιγμή εντός της μαρξιστικής θεωρίας που αντλεί στοιχεία από τον θησαυρό της ουτοπικής σκέψης. Η κυρίαρχη στιγμή, πάντως, είναι αυτή η οποία αναγνωρίζει τη σοσιαλιστική-κομμουνιστική παράδοση που σχετίζεται με τους Μαρξ και Ένγκελς ως επιστημονική, υπό μία κατάλληλη, μη-επιστημονικιστική έννοια του όρου. Σε αυτό συνίσταται το εύρημα ότι ο σοσιαλισμός είναι η κορύφωση δυνάμεων που αναπτύσσονται εντός του καπιταλισμού· στην προκειμένη περίπτωση, οι ικανότητες, οι εμπειρίες, οι αγώνες και η εξελισσόμενη συνείδηση της εργατικής τάξης αναδύονται ως μέρος του συστήματος των ταξικών σχέσεων που καθορίζει τον καπιταλισμό. Εάν κι αυτός ο

συλλογισμός είναι ορθός, τότε σοσιαλισμός είναι η κοινωνικο-οικονομική δημοκρατία που αναδύεται στην πράξη και στη συνείδηση της πάλης της εργατικής τάξης, και είναι ταυτόχρονα μέρος των νόμων της κίνησης του καπιταλισμού. Ο στόχος δεν είναι μια άχρονη αφαίρεση· διαμορφώνεται και αναδιαμορφώνεται και λαμβάνει σάρκα και οστά μέσα στο κίνημα των εκμεταλλευομένων. Αυτό το κίνημα είναι επαναστατικό επειδή μπορεί να αυτο-πραγματοθεί μόνο μέσα από την τελική ανατροπή του καπιταλισμού, δημιουργώντας την ιστορική στιγμή μέσα στον χρόνο όπου ο σοσιαλισμός-κομμουνισμός αναδύεται ως μοναδικό και υπερβατικό στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης.

«...ριζοσπαστικής μεταρρύθμισης...» Το πρόβλημα, όπως αρχίζουμε να παρατηρούμε, δεν έγκειται στο «ριζοσπαστική» αλλά στο «μεταρρύθμιση». Η «μεταρρύθμιση» χρειάζεται ένα αντικείμενο: είναι η μεταρρύθμιση ενός συστήματος. Ποια είναι η δική μας αντίληψη αυτού του συστήματος; Εάν η ουτοπική στιγμή προεκταθεί υπερβολικά, το σύστημα μοιάζει με κάτι εξωτερικό ως προς την καθεαυτή πάλη της εργατικής τάξης: είναι το σύστημα «τους» και εμείς (προφανώς) «δεν θέλουμε να έχουμε καμία σχέση μαζί του». Αλλά υπό το φως της επιστημονικής στιγμής, είμαστε μέρος του. Το σύστημα είναι ο άλυτος ανταγωνισμός ανάμεσα σε τάξεις και η βασική του κατάσταση είναι η ισορροπία ταξικών δυνάμεων: ολόκληρο το σύμπλεγμα των σχέσεων – οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών, ιδεολογικών – που συγκροτούν τη δύναμη της καπιταλιστικής τάξης να εξάγει υπεραξία, και τη δύναμη της εργατικής τάξης να αντιστέκεται και να μετριάξει αυτή την εξαγωγή. Αντιλαμβανόμαστε τις προσπάθειες εκ μέρους της εργατικής τάξης να ανατρέψει την ισορροπία δυνάμεων υπέρ της ως «μεταρρυθμίσεις»¹⁰. Πώς θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε αυτές τις προσπάθειες; Αυτό, φυσικά, πραγματεύεται η συζήτηση. Φαίνεται πάντως ότι ο Μαρξ ήταν κατηγορηματικός ως προς αυτό το σημείο:

...η ίδια η ανάπτυξη της μοντέρνας βιομηχανίας πρέπει προοδευτικά να γείρει τη ζυγαριά υπέρ του καπιταλιστή και εναντίον του εργάτη... Δεδομένης αυτής της τάσης των πραγμάτων στο συγκεκριμένο σύστημα, τούτο σημαίνει ότι η εργατική τάξη πρέπει να αποκηρύξει την αντίστασή της ενάντια στις παρεισφρήσεις του κεφαλαίου και να εγκαταλείψει τις προσπάθειες αξιοποίησης των περιστασιακών ευκαιριών προσωρινής βελτίωσης; Αν το έκαναν, θα υποβαθμιζόταν σε μια ομοιόμορφη μάζα εξαντλημένων αθλίων χωρίς σωτηρία... Υποχωρώντας δειλά στην καθημερινή τους σύγκρουση με το κεφάλαιο, θα καθίσταντο ανίκανοι για την κινητοποίηση ενός μεγαλύτερου κινήματος¹¹.

Ο Μαρξ θίγει το ζήτημα στο πλαίσιο της συνδικαλιστικής πολιτικής, αλλά μπορούμε, νομίζω, να το δούμε ευρύτερα, στον ανταγωνισμό ανάμεσα σε τάξεις που

λαμβάνει χώρα σε ποικίλους κοινωνικούς και πολιτικούς χώρους, συμπεριλαμβανομένου και του χώρου εργασίας.

Θα μπορούσε η πραγματική ιατρική ασφάλιση – με αξιόπιστη πρόσβαση στην ιατρική περίθαλψη για όλους τους εργαζόμενους και τις οικογένειές τους, σε όλα τα στάδια της ζωής, ανεξάρτητα από την ικανότητά τους να πληρώνουν, την εθνικότητα και τις προϋπάρχουσες συνθήκες – να έχει αντίκτυπο στην ισορροπία των ταξικών δυνάμεων; Είναι αυτή (ή η έλλειψή της) μέρος αυτής της ισορροπίας; Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, αυτή είναι προφανώς μια γελοία ερώτηση. Η απάντηση δίδεται από τη σαφή ταξική αντίληψη που χαρακτηρίζει το Κόμμα των Ρεπουμπλικάνων στις Ηνωμένες Πολιτείες: κυρίαρχοι κύκλοι εντός της άρχουσας τάξης (ίσως όχι ολόκληρης της άρχουσας τάξης: υπάρχουν πάντα πεφωτισμένοι παρεκκλίνοντες) είναι πρόθυμοι να φτάσουν στα άκρα γι' αυτό το ζήτημα, όχι απλά επειδή δεν επιθυμούν να πληρώσουν για τη μεταρρύθμιση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, αλλά και επειδή κατανοούν τη θετική επίδρασή της στη γενική κοινωνική κατάσταση του εργαζόμενου πληθυσμού και τις συνέπειες αυτής της κατάστασης για τις τρέχουσες και μελλοντικές αμφισβητήσεις της ισχύος, του πλούτου και των προνομίων τους, σε όλες τις σφαίρες. Όταν η Δεξιά (τόσο οι «αξιολέβαστοι» Ρεπουμπλικάνοι όσο και οι «τρελοί», όπως οι Rush Limbaugh και Glenn Beck) τα δύο στρατόπεδα είναι οργανικά αλληλένδετα) θεωρεί τη «μεταρρύθμιση» του συστήματος υγείας ως απειλή στην «ελευθερία» και τον Obama ως «μαρξιστή», εννοούν τη δική τους ελευθερία (της αστικής τάξης), και σε τελευταία ανάλυση έχουν δίκιο!

Στις συλλογικές διαπραγματεύσεις των συνδικάτων, γίνεται διάκριση ανάμεσα στα «χρηματικά στοιχεία» και τα «μη χρηματικά στοιχεία»: τα τελευταία συμπεριλαμβάνουν ζητήματα όπως το δικαίωμα των συνδικάτων να αναρτούν ανακοινώσεις σε εργασιακούς χώρους, αιτήματα προς τη διοίκηση να διαβουλευτεί με τα συνδικάτα ως προς τις συνθήκες εργασίας, κ.ο.κ. Από την οπτική της συνολικής ισορροπίας ταξικών δυνάμεων εντός του εργασιακού χώρου (ένα συστατικό στοιχείο της ευρύτερης ισορροπίας δυνάμεων), οφείλουμε να δηλώσουμε κατηγορηματικά: δεν υπάρχει μη χρηματικό στοιχείο: καθετί σημαντικό επηρεάζει το συνολικό αποτέλεσμα, τον ρυθμό εξαγωγής της υπεραξίας. Τώρα, στο πλαίσιο του ευρύτερου ζητήματος της «μεταρρύθμισης» – η μεταβολή της ισορροπίας υπέρ των εργαζομένων – προτείνω μια αμφιλεγόμενη επέκταση αυτής της αρχής: *δεν υπάρχει μη ριζοσπαστική μεταρρύθμιση.*

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι μεταρρυθμίσεις – από την εγκατάσταση ενός φαναριού σε μια διάβαση που διασχίζουν τα παιδιά για να πάνε σχολείο ως την αύξηση του κατώτατου μισθού, την εγγυημένη απασχόληση, ή την επέκταση των υπηρεσιών υγείας σε 32 εκατομμύρια ανθρώπους που εξαιρούνται τώρα εντελώς από αυτές – είναι εγγενώς ή κατ' ανάγκη επαναστατικές. Σημαίνει, όμως, ότι κάθε μεταρρύθ-

μιση έχει συνέπειες στην ταξική ισορροπία δυνάμεων και ότι πρέπει να καταπολεμηθεί – και θα καταπολεμηθεί – από την άρχουσα τάξη (ναι, ακόμα και το φανάρι)· ότι κάθε μεταρρύθμιση πρέπει να προστατευθεί, να επεκταθεί και να συνδεθεί με άλλες μεταρρυθμίσεις, και με τα κινήματα που υποστηρίζουν άλλες μεταρρυθμίσεις. Αυτή η διαδικασία προσφέρει στην εργατική τάξη πολιτική και οργανωτική εμπειρία, την ευκαιρία και την αναγκαιότητα να ξεπεράσει διαιρέσεις και διασπάσεις, με μια λέξη, ένα συνεχές εργαστήριο για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων που απαιτούνται για την τελική ανάληψη των ηνίων, ολοκληρωτικά. Αυτό, με τη σειρά του, είναι το πραγματικό θεμέλιο για την πρόοδο της συνείδησης. Είναι το έσχατο σχολείο για τον σοσιαλισμό. Σημειώστε ότι αυτή η οπτική δεν λέει ότι «δυστυχώς, οι εργάτες είναι έτοιμοι μόνο για μεταρρυθμίσεις· δεν είναι (ακόμα) έτοιμοι για επανάσταση». Αντίθετα, λέει ότι «οι εργάτες χρειάζονται και επιθυμούν μεταρρυθμίσεις και αυτό είναι καλό γιατί αν εμείς/αυτοί δεν σχεδιάσουμε/σχεδιάσουν τους αγώνες και τα κινήματα για μεταρρυθμίσεις, αυτοί/εμείς δεν θα είναι/είμαστε ποτέ έτοιμοι για την επανάσταση».

Αλλά πρέπει πραγματικά να διακρίνουμε τις «ριζοσπαστικές» μεταρρυθμίσεις από τις (υποτίθεται) «μη ριζοσπαστικές»; Είναι δυνατόν να επιλέξουμε ανάμεσα στις ανάγκες και τα αιτήματα που εμφανίζονται αυθόρμητα σε εργασιακούς χώρους και εργατικές κοινότητες; Σε ποιους θα πούμε ότι οι ανάγκες τους δεν ικανοποιούν τα δικά μας κριτήρια; Το χειρότερο που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι να υποκύψουμε στην έσχατη αλαζονεία της προσπάθειας εξαπάτησης των ανθρώπων μέσω της προώθησης «μεταρρυθμιστικών» προτάσεων, τις οποίες (εμείς νομίζουμε ότι) το «σύστημα» δεν μπορεί να υλοποιήσει. Αν έχουμε μάθει κάτι από τα αρνητικά διδάγματα του 20ού αιώνα, είναι ότι η Αριστερά πρέπει, ως ζήτημα αρχής, να κατέχει την ηθική υπεροχή και αυτό απαιτεί βεβαίως να μην επιλέγουμε «στρατηγικά» επιλεγμένα προγράμματα για να «διδάξουμε» τους ανθρώπους σχετικά με ένα «σύστημα» του οποίου δεν θεωρούνται μέλη.

Όσοι φοβούνται τις μεταρρυθμίσεις και τα μεταρρυθμιστικά κινήματα στη βάση ότι τα άτομα μπορεί να αποσπαστούν από το «πραγματικό» μονοπάτι της επανάστασης ή να «εγκλωπωθούν» από το «σύστημα», ουσιαστικά λένε ότι δεν πιστεύουν πως τα ταξικά συμφέροντα στον καπιταλισμό είναι ασυμφιλίωτα. Με άλλα λόγια, αυτά τα έντρομα άτομα πιστεύουν εντέλει ότι ο καπιταλισμός μπορεί να επιλύσει τα καθημερινά προβλήματα ύπαρξης της εργατικής τάξης, και άρα θέλουν να αποτρέψουν κάτι τέτοιο.

Ακόμα κι αν υποστηρίξουμε επί της αρχής όλα τα μεταρρυθμιστικά κινήματα και ρεύματα, είμαστε υποχρεωμένοι να το κάνουμε αυτό με επαναστατικό τρόπο, και δεν υπάρχει καμία απλή συνταγή που να μπορεί να εγγυηθεί κάτι τέτοιο. Η νομοθεσία για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη προσφέρει παραδείγματα των προκλήσεων· παραθέτω εδώ μόνο τον ύπουλο φόρο επί των αποκαλούμενων και συν-

δικαιλιστικών σχεδίων «Cadillac», ξεκάθαρα σχεδιασμένος για να διαιρέσει την εργατική τάξη και να εμποδίσει την περαιτέρω πρόοδο προς μια καθολική κάλυψη και ποιότητα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Η ενδυνάμωση της εργατικής τάξης όσο είναι κυρίαρχες οι σχέσεις της καπιταλιστικής αγοράς – αλλά και για κάποιο χρονικό διάστημα αργότερα – είναι αδιαχώριστη από την πάλη των τάξεων, και όσοι συμμαερίζονται αυτή την οπτική είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τα σημεία πίεσης στο τρέχον στάδιο της πάλης και να κινητοποιήσουν τις πιο ευρείες εκστρατείες για να θέσουν αυτά τα σημεία πίεσης στον επόμενο γύρο.

«Τι προτάσεις... μπορούν να τεθούν...» (παραθέτοντας για μια τελευταία φορά την ερώτηση του Βραβείου Singer). Αντ' αυτού, ας γίνουμε μέρος των ποικίλων πραγματικών ρευμάτων από τα οποία προέρχονται όλες οι προτάσεις, κι ας δυνάμωσουμε με αυτά τα ρεύματα για να βρούμε τρόπους νίκης, εμβάθυνσης, επέκτασης και οικοδόμησης. Μέσα από αυτή την εμπειρία, θα αναδυθεί η επαναστατική ηγεσία. Πιθανότατα δεν θα είναι αυτή που περιμένουμε! Με τα λόγια του σοφού, παλιού, νέγκρικου τραγουδιού: «Όσοι μιλάνε για τον Παράδεισο δεν πρόκειται να πάνε εκεί».

Μετάφραση: Ηρακλής Οικονόμου

Σημειώσεις

1. Στην πραγματικότητα, αυτό που αποκαλούμε ως την (πρώτη) Μεγάλη Ύφεση είναι η δεύτερη. Οι ιστορικοί της οικονομίας είναι εξοικειωμένοι με την περίοδο 1870-1893, μια εποχή συγκοινωνούμενου εμπορίου και υψηλής ανεργίας που ήταν γερά εδραιωμένη στη λαϊκή συνείδηση, μέχρι που οβήστηκε από τη βαρυσήμαντη στροφή της δεκαετίας του 1930. (Πόσο γρήγορα ξεχνάμε!) Η κρίση στα τέλη του 19ου αιώνα μπορεί να θεωρηθεί δομική, που επιλύθηκε με την άνοδο των τραστών και των κλεφτών μεγιστάνων. Πάντως, θα αρχίσω το μέτρημα με την πιο πρόσφατη Μεγάλη Ύφεση, καθώς αναρωτιόμαστε αν πράγματι στεκόμαστε στο κατώφλι της διαδόχου της.

2. Το σύστημα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης λειτουργεί ως ένα μέσο εκ νέου αραπάγης πλούτου. Τα έξοδα οικιακής νοσοκομειακής φροντίδας, συγκεκριμένα, εξαντλούν τους προσωπικούς νομισματικούς πόρους και (σε μερικές περιπτώσεις) υπερβαίνουν τα όρια που θέτει το Medicare για τις αποζημιώσεις σε κατ' οίκον νοσηλία. Έτσι, οι άνθρωποι πρέπει να μειώσουν τις δαπάνες τους έως ότου καταστούν επιλέξιμοι για το Medicaid. Αποστερούνται των σπιτιών, των καλλιιεργειών και των τίτλων τους, ενώ τα παιδιά τους αποστερούνται της κληρονομιάς τους. Η πολιτική οικονομία της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης είναι στενά συνδεδεμένη με αυτή του «οικιστικού ζητήματος». Τις ευχαριστίες μου στην Λίζα Βόγκελ που μου επέστησε την προσοχή σε μια ανακρίβεια κατά την πρώτη διατύπωση αυτού του σημείου.

3. Παραδόξως, ίσως η κοινωνική επιστήμη να ήταν ευκολότερο να επιτευχθεί σε παλαιότερα προκαπιταλιστικά περιβάλλοντα, στα οποία οι κοινωνικές σχέσεις ήταν ορατότερες και δεν αποτελούσαν αντικείμενο συστηματικής απομυθοποίησης. Οι παραγωγικές δυνάμεις του καπιταλισμού και η ανάγκη του για δημόσια πολιτική κατέληξαν στην ανάδυση των ακαδημαϊκών κοινωνικο-επιστημονικών πεδίων, αλλά αυτά τα πεδία δέχονται τεράστια λειτουργική και ιδεολογική

πίεση για να συσκοτίσουν και να υποκρύψουν ό,τι θα έπρεπε στην πραγματικότητα να είναι το κύριο αντικείμενό τους.

4. Καρλ Μαξ, *Η 18η Μπρυμαίρ του Ναπολέοντα Βοναπάρτη*, 1928 (1852), International Publishers, Νέα Υόρκη, μέρος III. Αυτή είναι η κλασική ανάλυση της Γαλλίας από τον Μαξ κατά την περίοδο πριν το πραξικόπημα του 1951. Η '18η Μπρυμαίρ' είναι η 18η μέρα του «μήνα των βατράχων» στο ημερολόγιο της Γαλλικής Επανάστασης – το 1799 ήταν η ημερομηνία του πραξικοπήματος του Ναπολέοντα Βοναπάρτη.

5. Κόκκινη ρέγγα (red herring): όρος που χρησιμοποιείται στα Αγγλικά για να περιγράψει επιχειρήματα που σκοπό έχουν την εκτροπή της συζήτησης από το αντικείμενό της (Σ.τ.Μ.).

6. Η αναφορά είναι στο τραγούδι 'Shoals O' Herrin' ('Κοπάδια από ρέγγες') του βρετανού τραγουδιστή της φολκ μουσικής Ewan MacColl σχετικά με τις ζωές των ψαράδων της ρέγγας βαθείας θάλασσας. Βλ. Ben Harker, «Class Composition: The Ballad of John Axon, Cultural Debate and the Late 1950s British Left», *Science & Society*, Ιούλιος 2009.

7. Για μια θαυμάσια εισαγωγή στη λειτουργία αυτών των εργαλείων που βρίσκεται εντός του μαρξιστικού πλαισίου, βλ. John Parsons, «Bubble, Bubble, How Much Trouble? Financial Markets, Capitalist Development, and Capitalist Crises», *Science & Society*, Φθινόπωρο 1988.

8. «Φίλοι και γείτονες» είναι η αντικατάσταση του καπιταλιστή από ένα μη διαφοροποιημένο ανθρώπινο ον. Στους επιχειρηματικούς κύκλους υπάρχει ένα ρητό: «Αν θες ένα φίλο, πάρε ένα σκύλο».

9. Για μια πλήρη συζήτηση, βλ. 'Editorial Perspectives': 'Twixt Creationism and Reductionism', Χειμώνας 1997-1998 'Radhika's Cats', Καλοκαίρι, 2002.

10. Η «ισορροπία δυνάμεων» είναι συνώνυμη με τον «συσχετισμό δυνάμεων» ή τη «σχέση δυνάμεων». Η «ισορροπία» δεν υπονοεί κάποιο είδος αυτόματης εξουδετέρωσης των αντίστοιχων δυνάμεων των δύο πλευρών, ούτε βεβαίως την οποιαδήποτε ισορροπία ανάμεσά τους.

11. Karl Marx and Frederick Engels, *Wage, Price and Profit*, σε *Selected Works in Three Volumes*, Vol. II, Progress Publishers, Μόσχα, 1973, σ. 75.

Στύλος με μητρότητα, Ικα Νιγηρία